

Om Aurora Heikel född von Knorring (2 juni 1819-24 febr 1904 i Vichtis) av Helmi Wecksell (15 april 1885-1966 i Vichtis)

"Min mormor" är "En levnadsteckning gjord av hennes dotterdotter Helmi Wecksell", skänkt av Helmi till "min kära guddotter Marita Wikander, en minnesteckning över hennes morfars farmor, sommaren 1946".

Avskrift gjord av Maritas syster Ulla Wikander, år 2018.

Stavningen någon gång moderniserad, t ex är låga siffror skrivna med bokstäver, men verbens pluralformer är behållna. /så här markeras diverse tillägg som UW tagit sig friheten att göra// Originallet ska i sinom tid lämnas till Åbo Akademis Handskriftsavdelning.

Berättelsen/boken är inbunden i ett svart skinnband med namnet "Aurora Heikel" i förgyllda bokstäver mitt på pärmen och under namnet ses två korslagda förgyllda lagerkvistar. Innehållet är skrivet på maskin, och bladen är kopior som tillkommit hjälp av karbonpapper. Kanske finns det/har det funnits flera exemplar av denna livsberättelse? Den verkar vara skriven för efterlevande, som ännu väl kände till vilka Helmi Wecksell's egna syskon var. Stora delar har säkert skrivits 1945, anra tidigare, inget senare. Berättelsen innehåller några inklistrade fotografier, ett på Aurora Heikel som gammal, ett på gården Forsbacka och sju bilder av hennes barn som vuxna samt ett av Maja Sisbacka.

Min mormor

Aurora Emilia von Knorring föddes på Maarjärvi (soldat)kronoboställe den 2/6 1819 i Vehmo socken nära Åbo. Hennes föräldrar var den 1765 i Småland i Sverige födda friherre Johan Fredrik Ludvig von Knorring, vilken som kapten deltagit i finska kriget 1808-1809, år 1809 i Raumo ingått äktenskap med Catharina Lovisa Wittfooth, född år 1789. Bröllopet firades "på Taatis i Rimito".

Kapten von Knorring avled 1826 på Maarjärvi Gård. Hans änka flyttade därefter till Nådendal, där hon ägde en liten gård. Hon dog i Raumo den 5/2 1858 hos sin dotter Catharina Sofia Blom.

Johan von Knorring och Catharina /Lovisa// Wittfooth /Cath L von Knorring 1789-1858// hade fem barn, tre döttrar och två söner. Döttrarna/ Fredrika Lovisa 1810-1870 g m Isaac Reinhold Eneberg 1802-1863; Catharina Sofia 1812-1998 gift 1841 m Johan Vilhelm Blom// gifte sig med präster, vilka hette Eneberg, Blom och August Heikel. Sönerna hette Sebastian / 1815-1903// och Eberhard /1821-1876//.

August Heikel (min morfar) var född i Uleåborg den 13/2 1816. Under en kortare tjänstgöring som lärare i Nådendal blev han bekant med min mormor och gifte sig med henne. Bröllopet firades 17/8 1843 i Nådendal. Det finns bevarat ett inbjudningskort, som inbjuder "fru Lektorskan J Heikel" att övervara bröllopet. Jag kopierar det.

"Fru Lektorskan J Heikel bjudes att med sin närvaro behedra Elementarskoleläraren August Heikels och min Kära Dotter Aurora Emilias vigselakt i Nådendal.

Thorsdagen den 17 augusti 1843, kl 4 e m
Cath. Lovisa von Knorring

Detta inbjudningskort är skrivet med ytterst omsorgsfull stil, måhända den nya svärsonens. Inbjudningens emottagare är Jeanette Heikel (född Schauman); /1812-1886. Hon var döpt till Johanna Wilhelmina// maka till August Heikels bror Henrik Heikel /1808-1867//.

Ett med Cath. Lovisa v. Knorrings stil skrivet brev till hennes dotter Aurora finns bevarat. Det är daterat i Nådendal den 18/8 1857¹, alltså ett år före brevskrivarens död. Jag kopierar det också emedan det är den första skrivna urkund, som bevarats i vår familj från gångna generationer. Ortografin låter jag stå oförändrad.

"Min älskade Aurora,

Min kära svärsons bref har enda tils nu hvarit obesvarat, däruti han tillkännagaf att Ni nu åter fåt tillökning i Er omgifning och att Du lyckligen genomgått din barnsäng, för hvilket Gud vare låfvad. August tycks vara vid gåt mod fast barnena förökas, och däruti gör han rät, han är en ung och kraftfull man och kan hinna si sina barn upfostrade, allenast vår herre besiar honom lifstid för de sina. hans glada och nöjsamma sinne gör honom lifvets mödår läta. För något mer än en vecka sedan var Mariae Prostens² utresta på en båtfärd och besökte äfven mig här i Nådendal, hans Frun och alla barn voro med utom den äldsta som för närvarande vistas i Österbåtn och väntas hem på (samma) gång som Oskar det lider nu snart til den tidn Höstmarknan. tänker jag få träfa dem i Åbo. Hvarför jag har för dröit med min skrift och så är det för den orsaken att här har nu i sommar vistats en Mamsell Tåpelius³ som är kommen från Ny Carleby för att helsa på sin Mor som är här bosat hon reser nu åter tillbaka til sin faster hon säger sig känna Er. Skicka

¹ 1857 föddes Uriel August den 20/6

² Den tidigare omnämnde Henrik Heikel, som var präst i St. Marie.

³ en syster till skalden Z Topelius, bosatt i Nykarleby.

nu med Oskar⁴ det där Heldtska Testamentet som August i fjol tog med sig för jag vil förvara det hos mig.

Mamsell Tåpelius tycks dröia får si om mit bref hinner dit för än som Oskar reser. Jag ångrar att jag inte skickade mit bref på Påstn. Helsa hjertligen din Käre Man och barn från din egen

Mamma

Nådendal den 18 augusti 1857."

Ovannämnda brev skickades alltså till Nykarleby, där August Heikel var sockenadjunkt.

"Det Heldtska Testamente" förtjänar att närmare förklaras. Min mormors mor kände i Åbo en antikvitetshandlare Heldt. Han brukade göra resor till Stockholm. Där hade han lyckats tillhandla sig värdeföremål, som ägts av de kungliga. Vid sin död testamenterade han åt Cath. Lov. von Knorring en ring, som ägts av Karin Månsdotter. Den har sedan i vår släkt gått som arv från dotter till dotter och befinner sig nu i fru Aila Norlamos ägo. Bland de ärvda föremålen befann sig också ett guldhjärta, vari förvarades små skärvor av biskop Hemmings ben. Min morfar August Heikel kastade bort dem som varande papistisk trolldom. Guldhjärtat äges av fru Marita Allardt.

+++++

Om mormors barndom och första ungdomsår kan jag intet berätta. Morbror Ivar Heikel har berättat att hon som 15-åring vistades hos sin syster pastorskan Eneberg i Närpes /1834 alltså, hennes syster var nio år äldre// och då fick resa till Kaskö med en av våra första ångbåtar.

Om hennes bröder vet jag följande: brodern Sebastian studerade juridik och blev senare domare. Hans hustru hette von Finckenberg. I min barndom träffade jag denne vithåriga, vackra, gamla herre. Han var då änkling och hans hem sköttes av hans dotter Gunborg Himmanen /1858-1943//, som var ryktbar för sin skönhet. Hon hade krossat många hjärtan förrän hon gifte sig med länsman Himmanen. I samma gård vid Magasinsgatan där Seb. von Knorring och hans dotter bodde, bodde också senator Wald/emar// Eneberg /1840-1904//, som var gift med sin kusin Märtha /1853-1913//, dotter till Seb. von Knorring. / 1815-1903//

Jag minns från min barndom att min mormor år 1895 ibland sammanträffade med denna broder. Ibland hade vi också besök av hennes

---

⁴ August Heikels äldsta son.

syster Sophie Blom (född von Knorring). Men jag kan inte påminna mig att de talat någonting om sina barndomsminnen.

Morbror Ivar Heikel säger, att mormor i sin ungdom varit mycket vacker. Först från de tider min mormor gift sig, har jag hört något om hennes liv.

August Heikels far var häradshövding i Kemi Domsaga. Familjen bodde tidigare i Uleåborg. Modern hette Anna Margaretha Laurin, dotter till kapten Laurin i Franzila. Min morfars farfars farfar hade varit bonden Jakob Heikkilä, bosatt i Uleåborgs landsförsamling. Från honom härstammar den rätt så vitt utbredda släkten Heikel-Heikinheimo.

Men jag återvänder till August Heikel. Han hade år 1841 blivit utnämnd till lärare vid Elementarskolan i Brahestad. Dit förde han sin unga hustru. 1847 prästvigdes han. Åren 1850-52 bodde familjen i Munsala, där August Heikel var kaplansadjunkt, därifrån flyttade han som sockenadjunkt till Nykarleby förenade stads- och landsförsamling, där han levde till sin död.

August Heikel fick som gåva av församlingen en gård, som var belägen en och en halv kilometer från staden. Den var byggd i början av 1800-talet, på ett område vid namn Forsbacka, där det fanns fem bondehemman. Namnet härleder sig från den nedanför backen brusande fors. Enligt traditionen var byggnaden som blev August Heikels och hans familjs hem, densamma, där Döbeln legat sjuk. I närheten är det av Runeberg besjungna slagfältet Jutas beläget. Döbelns rapport om slaget är daterat "Forsbacka". Byggnaden finns avbildad i Danielssons verk "Suomen sota 1808-1809".

I detta hem föddes August Heikels flesta barn, utom Oskar och Omar, som föddes i Brahestad, och Joel, som föddes i Munsala.

Jag räknar upp dessa barn i åldersföljd. Allas, utom Omars, andra dopnamn var August, för att hålla dem åtskilda från andra Heiklar. August Heikel hade nämligen fyra bröder.

1, Oskar August f 28/11 1844, d 19/8 1928, som läkare och professor i Helsingfors. Gift med Mathilda von Kothen.

2. Omar Israel, dog som liten i Brahestad.

3. Joel August f 3/2 1851, d 17/2 1918 som kontraktsprost i Vasa. Gift med Anna Lagus.(i skrivstil "Maritas morfars far")

4. Hulda Augusta f 22/7 1853, d 26/4 1925. Gift med Hugo Waldemar Wecksell, prost (mina föräldrar)

5. Emil August f 24/5 1855, dog vid 13 års ålder, 8/5 1868.

6. Daniel August d 20/10 1858, d 5/5 1919 på Yli-Lemo gård, nära Åbo. Ingenjör. G m 1) L. Florence Beckwith (från Amerika) 2) Bertha Nordberg.

7. Uriel August f 1857, d 1905 som apotekare i Borgå. /NB att Uriel borde varit nummer 6 - han var född före Daniel//

8. Ivar August f 18/1 1861, d febr 1952. Professor i grekiska. G m Hildur Landén.

9. Teodor August f 31/1 1863, d 8/10 1936 i Helsingfors. Först forstråd, sedan landshövding i Vasa /UW ären 1917-1922// G m Ida Liljebäck.

/Summerat UW: Aurora födde nio barn under nitton år från 1844 till 1863, mellan hon själv var 25 år och 44 år gammal//

Om August Heikel har traditionen icke bevarat mycket. Enligt min mors berättelser ska han ha varit vacker och glad. Det har berättats om en ung flicka, som, då hon fått ett giftermålsanbud av en ung präst Heikel, sade: "Om det är vackra August vill jag inte ha honom." Samma flicka gifte sig också med den fulaste av bröderna, Albert. Min mor berättade att hennes far brukade leka "stoja" med de små gossarna och då med utbredda armar skrattande och skrikande fånga in dem.

Tre av August Heikel skrivna brev finns i min ägo. Det första är från 1858. Det är skrivet till älsta sonen Oskar som då bodde på St. Marie prästgård hos sin farbror Henrik Heikel /1808-1867//. Oskar gick då jämte sina kusiner i skola i Åbo. (Dessa kusiner vore bland annat Felix och Viktor Heikel. Den föregående dog i Helsingfors, som direktör för Föreningsbanken, den senare var på sin tid en känd gymnastikpedagog.) Detta brev ger uttryck åt en saklig och vänlig omsorg om sonen. Något som särskilt vore karakteristiskt för August Heikels läggning förekommer ej.

Ett annat brev från år -64, alltså skrivet två år före morfars död, ger verkligen belegg för ett muntert lynne. Han berättar att en ung anförvant skrivit ett synnerligen skrattretande brev till sitt hem. - Tydligen hade gossen kopierat en uppsats, som han skrivit i skolan. "På många år har inte mamma sett mig skratta så hjärtligt".

Huruvida morfar var framstående som präst, vet jag ej. Min mor sade en gång att han inte hade haft "predikogåvan". (Min mor hade inte anlag att övervärdera sina egna.) Av släktingarna efter hans död skrivna brev framgår åter, att han som präst var mycket älskad. Församlingsborna klagade, att de voro utan präst sedan August Heikel

dött. Morbror Ivar Heikel säger, att hans glada hjärtlighet var den egenskap som intog folk. Ett varmt förhållande rådde bland familjemedlemmarna. Det framgår på ett synnerligen rörande sätt, av den vid 13 års ålder avlidna Emils brev. Där talar han med stor ömhet om sina föräldrar och syskon.

Först efter August Heikels död finns det skriftliga uppgifter av familjens levnadsförhållanden. Han dog som redan nämnts år 1866 d 14/2. Det var nödår och den sk hungertyfusen var utbredd. Min morfar hade ådragit sig smitta på ett sjukbesök. Henrik Heikels familjemedlemmar skildrar i sina brev dödsfallet och därmed sammanhängande omständigheter. Denne Henrik Heikel, som tidigare varit lektor vid Åbo gymnasium och kyrkoherde i St. Marie, hade senare flyttat till Jakobstad. Han var kyrkoherde för Jakobstads stads- och Pedersöres landsförsamling. Prästgården hette Rosenlund. Sönerna, samt August Heikels älsste son Oskar, studerade i Helsingfors. Prostinnan Jeanette Heikel, född Schaman, samt hennes döttrar Anna och Netta skriva om dödsfallet till de i H:fors studerande ynglingarna.

Först en kort redogörelse för Augusts barn dåvarande vistelseort. Oskar studerade som jag redan omnämnt i Helsingfors, på fil kand examen som den tiden fordrades för blivande läkare. Han var vid denna tidpunkt 21 år. Min mor Hulda, som vid faderns död var 13 år, bodde hos sin farbror i Jakobstad. Hon hade tagits dit, för att hon skulle tillsammans med sina jämnåriga kusiner få åtnjuta skolundervisning under ledning av de äldre kusinerna Anna /1838-1907; om henne finns en avhandling skriven i Åbo, som verkar bygga på många brev; hon blev dövstumslärlarinna och lärde ut teckenspråk; hon var också en av pionjärerna inom baptismen i Finland, som grundades 1870 .// och Selma /1840-1866, så hon dog alltså också detta samma år// samt en hemlärlarinna. Samma hemskola besöktes av några flickor från Jakobstad.

Jag refererar några skildringar från ovannämnda brev. De beröra dödsfallet och begravningen. Om August Heikels sista sjukdom berättas: "Febern hade varit mycket hög och den sjuke kastade sig flere timmar hit och dit utan att känna sina egna." Anna Heikel reste till Nykarleby med Hulda. Då de anlände dit låg den sjuke "hopkrupen" i sin bädd. Detta hade pågått i över fyra dygn. Svåra plågor och krampanfall pågingo oavbrutet i ungefär två veckors tid. Därefter kom döden som en befriare.

Under faderns sjukdom hade de yngre barnen varit hos sin farbror i Jakobstad, Joel hade varit hemma hela tiden //han var 15 år gammal/. Hulda anlände då hon fick höra, att fadern insjuknat. Strax efter

dödsfallet fördes också smågossarna hem. De uppfattade icke mycket av det som hänt. Det berättas att Ivar och Teodor lekte häst kring faderns kista.

Aurora var söndersliten av sorg och lidande. Bekymmer för mannens själsfrälsning var hennes förhärskande känsla till en början samt förtvivlan över att inte efter ett 22-årigt äktenskap ha fått ta avsked av sin man och att han intet kunnat säga henne. I yrseln hade han talat om sina små gossar och den "fattiga änkan".

Auroras kroppsliga tillstånd var bekymmerväckande. På veckotal kunde hon knappast äta eller sova. Netta /Sofia Antoinette 1846-1940//, en av Henriks döttrar, skriver till sin bror: "Faster Aurora ser eländig ut, hennes kropp darrar, i nacken har hon krampräckningar, ögonen stirra, mungiporna drages hemskt nedåt, hon kan inte hållas stilla, utan vill oavbrutet vara i rörelse." /Hon var 47 år// Trots allt måste förberedelser göras för begravningen. Oskar anlände hem. Aurora fick åter ett krampanfall, från vilket hon dock snart hämtade sig.

Sockenborna visade en rörande medkänsla. Stadens handelsmän skickade två sockertoppar, stadsborna insamlade över 85 rubel pengar, familjens gamla vän mamsell Engman hämtade 15 rubel, och en fattig kvinna hade "bland mina likar" samlat 12 rubel. Mamsell Engman hämtade dessutom åt Hulda ett svart klänningstyg. En annan väninna, "fröken Benzelstjärna", Ivars gudmor, sydde åt honom en svart kostym. Släktingarna i Jacobstad skrevo till gossarna i H:fors: "Församlingsbornas sorg är stor, då de nu efter Augusts död äro utan präst. Ty vem ta de andra med i räkningen."

Någon stor begravning kunde man ej få till stånd. Henrik Heikel anlände med sin familj. Andra inbjudna gäster, utom prästerna och bärarna, hade man ej. Men den som ville, fick följa den avlidne. Begravningsföljet blev mycket stort, trots den bitande kölden. Oskar hade valt en vacker gravplats mellan två granar.

Ett urdrag ur Jeanette Heikels brev:

"Klockan 12 satte sig det dystra tåget i rörelse, alla de sorgklädda smågossarna - en hjärtslitande syn - den gråtande Hulda, den med tårar kämpande Oskar, den av sorg nästan förstenade Aurora, tjänarna och andra bekanta, alla följde efter likvagnen, som långsamt framskred längs den gröna granrismattan på den strålande vita snön. Kyrkan var bräddfull, alla ville se den kära läraren invigas till gravens ro. Psalmen 391 (I Kristi sår jag somnar in, de rena mig från synden min) sjöngs och då pappa /hennes egen far var död; hon menar sin make Henrik Heikel// sedan med ljudande stämma läste de

dystra, välbekanta orden: av jord är du kommen, till jord skall du åter varda igen, o s v brast hela församlingen i högljudda snyftningar. Karsten mässade sedan så vackert orden: "I domens stund och på den yttersta domen, hjälp oss milde Herre Gud". Sedan sjöngs psalmversen: "Anse Gud att jag är renad o s v". Sedan satte sig hela tåget i rörelse mot kyrkogården; trots den bitande vinden var vägen svart av människor, som ville se kistan sänkas i graven, för vilken Oskar hade valt en plats mellan två granar. Då den första skoveln mull hade fallit på kistan kunde Aurora inte längre härda ut. Hon måste föras bort. Småningom återvände vi andra också till det tomma dystra hemmet."

/Då August Heikel dog var alltså hans hustru 47 år gammal, Teodor var 3 år, Ivar 5 år, Daniel 8 år, Uriel 9 år, Emil 11 år, Hulda 13 år, Joel 15 år och Oskar 21 år//

Nu var August för evigt borta. Aurora hade skilts från "sitt hjärtas vän" (uttrycket är Jeanettes) och måste ensam sörja för sina faderlösa barn. Tills vidare hade hon som stöd svågern Henrik och älsta sonen Oskar. Hulda fördes tillbaka till Jacobstad, där hon fick fortsätta sin skolgång jämte kusinerna Nelly, Mia och Mimmi. Ingen förändring av flickornas undervisning ägde rum efter "farbror Henriks" slaganfall och död följande år.

Under sommar- och julferierna var Hulda hos modern på Forsbacka. I vilken mån Jeanette förmådde bistå Aurora efter mannens död, vet jag ej, men bra kännbar torde den hjälpen ha varit att döma av ett av Auroras senare till Hulda skrivet brev.

Thure Heikel, Henriks son, berättar i sina memoarer, att hans far på sin dödsbädd bett sin hustru, att hon inte skulle glömma Aurora och hennes faderlösa barn.

Aurora som änka och familjeförsörjare

Jag skall nu försöka att på grund av vad min morbror, Ivar Heikel, och min mor berättat, redogöra för hur familjens liv gestaltade sig de första åren efter August Heikels död. /Åren 1866-1872 var Aurora med barn kvar på Forsbacka//

Mormor stannade kvar på Forsbacka. Hon behövde således icke, som många fattig prästänka, tänka på att så snart som möjligt skaffa sig ett nytt hem sedan mannen dött. Många gånger har jag hört min mor tala om Forsbackahemmet utan att ha en exakt uppfattning, om

därmed menades endast en bostad eller ett litet hemman. Morbror Ivar har nu berättat följande:

Forsbacka var ingen liten gård, då församlingen skänkte det åt min morfar, endast ett rödmålat boningshus innehållande fyra rum, kök och vindsammare. Dessutom hörde därtill gårdsplan och uthus, till vilka hörde fähus, bagarstuga jämte sammare. Redan medan min morfar levde hölls på Forsbacka fyra kor, vilka fordrades med det hö, som fick in genom "uppbörden". (Prästens lön bestod på den tiden enbart av naturaförmåner.)

Mormor fick två nådår. Hennes pension utgjorde 400 mk samt den s k änketunnan d v s 100 mk. Efter dessa två år upphörde de inkomster hon uppbar som prästlön: säd, hö, ved, smör, ost och ull. /huset/gården hade de uppenbarligen fått som gåva av församlingen?//

Mormor fick av sin svägerska Jeanette och hennes äldsta dotter Anna låna pengar (Anna Heikel var Finlands första dövstumlärlarinna.) För dessa pengar köpte hon av Nykarleby stad små jordområden på fem olika ställen. Flera av dessa voro utmärkta ängar, som avkastade tillräckligt med hö för korna. Mormor kunde således sälja mjölk. Hon höll också på Forsbacka ett svin, höns och får.

Även en annan inkomstkälla fann mormor på. Man levde under en period, som följt på de stora nödåren. Någon "folkförsörjning" existerade icke. Människorna konsumerade det de skördade från åkrarna, och så hade mången inemot våren gjort slut på sitt sädesförråd. Med upplånade pengar köpte mormor säd, som hon förvarade på Forsbacka vind. Då människornas sädesförråd mot våren tog slut, sålde mormor den uppbevarade säden och fick en ansevärd vinst.

Hon kunde till och med en gång köpa en häst. Den var till stor glädje för hennes många gossar. Men glädjen blev inte långvarig. En man for en gång med den till marknaden i Vasa. Där bytte han ut den mot en gammal krake, som inte blev långlivad. Den föll en gång i ett dike, och man måste göra sig av med den.

Med så här vidlyftiga företag kunde mormor inte reda sig utan hjälp. Vilka voro de, som voro henne till stöd och hjälp, under dessa första år, sedan hon blivit änka? Först och främst sonen Oskar. Han avbröt helt och hållet sina studier på ett år efter faderns död. Han erhöll 12 undervisningstimmar i Nykarleby elementarskola. Min morfars predikoturer sköttes av de prästvigda lärarna vid Elementarskolan. Ibland predikade också Oskar. Jeanette Heikel skriver: "Oskar tycks ha insett sin mission att vara ett stöd för sina många små bröder och Hulda."

Under detta år planerade mor och son familjens liv, så att det fick de yttre konturer, som de behöll under de första åren efter faderns

död. Någon nådårspredikant behövde hon inte heller hålla. Men efter ett år måste Oskar fara till H:fors för att fortsätta sina studier. Därefter måste min mormor på egen hand dra försorg om familjen och sköta hemmet. I detta sammanhang har min mor och morbror Ivar Heikel ofta nämnt två namn: "Forsbacka Jakob" och "Gamla Maja".

Farbror Jakob ägde en liten gård, nära mormors hem. Han bistod med råd och dåd, där karlatag behövdes. Han var också en trogen vän till familjen och Huldass gudfar. Han var en bra karl, men begiven på starka varor. Som änkling hade han på gamla dar gift sig med en änka kallad "Målar-Lotta". Yrket framgår av namnet. Jag ska berätta en liten anekdot som jag ofta hört anföras:

Det äkta något ålderstigna paret hade kallats inför kyrkorådet för att förmanas att föra ett fridsamt liv. Forsbacka Jakob åhörde ödmjukt och sorgsen de mot honom riktade förebråelserna utan att kunna försvara sig på något sätt. Då hörde man en snyftande stämman säga: "Ni ska inte skylla allt på muffin heller". Målar-Lotta hade rannsakat sitt samvete och kommit till det resultatet att hon inte tillräckligt övervakat sin man, till vilken hon blivit till "eno hjälp" given. Forsbacka Jakob kallades allmän muffin av byns barn; en benämning som mormor inte lät sina gossar använda. Så pass mycket vet jag om Forsbacka Jakob.

Oftare och mera har jag hört talas om "Gamla Maja". Samtidigt som jag talar om hemmets tjänare, är det kanske på sin plats att omnämna, att man också hörde finska användas i min mormors hem, i synnerhet under hennes mans livstid. Den yngste sonen Teodors första språk var finska. Detta berodde icke enbart därpå, att lagårdsflickan var finsk och att också Gamla Maja talade finska. Hon kunde båda språken och använde båda. Att tjänarinnorna voro, den ena helt och hållet, den andra delvis finsk, berodde därpå att min morfar hade intresse för finskan. Han ville att barnen skulle lära sig finska och talade finska i synnerhet med Teodor, kallande honom "suomalainen poikani."

Ganska snart efter min morfars död blev hemspråket enbart svenskan, vilket var min mormors språk, fast hon någorlunda bra talade finska och rätt ofta använde finska ordstäv.

Men jag återvänder till Gamla Maja. Vid vilken tidpunkt och vid vilken ålder hon kommit i familjens tjänst, vet jag ej. Morbror Ivar säger att hon kommit redan före Ivars födelse. Hennes hemsocken var Jeppe. Hon stannade sedan i familjen till sin död och tjänade mormor trogen, och som en familjemedlem tog hon del i dess fröjder, sorger och bekymmer.

År 1868 hyrde mormor en liten lokal i Vasa. Hon tog då i sin tjänst en ung flicka från Purmo, som även hon hette Maja. Hon skickades för att ta vård om de äldre gossarna, vilka vunno inträde i högre

elementarskolan och gymnasiet i Vasa. Gamla Maja stannade hos mormor på Forsbacka.

År 1872 flyttade mormor med hela sin familj till Vasa. /där hon alltså redan hade en liten våning och hennes äldre barn sedan flera år gick i skolan, bland dem säkert Joel. Emil dog på våren 1868, bara 13 år gammal. Var det efter det som hon flyttade barn till skola i Vasa vid höstterminens början? // Forsbacka såldes år 1873. Om denna händelse längre fram. Gamla Maja flyttade med sin matmor till Vasa, men på Forsbacka slumrade hon in den sista sömnen.

"Unga Maja" under vilken benämning Maja nr 2 gick, tjänade mormor lika troget som hennes föregångare. Senare övergick hon till Joels familj i Vasa och på gamla dagar fick hon ett rum i Joels gård. Hon var dock till det sista andedraget färdig att tjäna och vårda mormors barn och barnbarn. Maja, som icke dåmera kunde kallas Unga Maja, skötte ett år om Joels och Huldass barn i Helsingfors, /Vilka kan det ha varit - jo det var Einar och Vivi, se längre fram. Joels dotter Vivi tog studenten i Helsingfors, av det finns ett bevarat fotografi. Bland dessa barn fanns tydligen också Helmi, som skrev detta // medan vi studerade där. Hon var ytterst arbetsduglig, trogen och varmhjärtad. Jag har det minnet att hon någon gång kunde vara "amper", men mina kusiner säga att jag misstar mig. /alltså Einar och Vivi// Hon hade blott den österbottniska energin.

Jag har så här vidlyftigt talat om Forsbacka Jacob och Majorna, emedan deras trofasthet, hjälpsamhet och i synnerhet de båda Majornas arbetsamhet var en nödvändig förutsättning för familjens utkomst och sammanhållning.

Sex år /åren 1866-1872 . När familjen i sin helhet flyttade till Vasa var Joel 21 år, Hulda 19 år, Daniel och Uriel, 14- och 15 år, Ivar 11 år och Teodor 9 år// stretade och arbetade mormor sålunda på Forsbacka, skaffade föda och undervisning åt sina barn. Morbror Ivar berättar i sina minnen, att då han var en femårig gosse stego han och hans mor upp klockan fem på morgonen för att mormor skulle få tid att lära Ivar läsa.

De kläder gossarna behövde kommo för det mesta från Jakobstad. Faster Jeanettes stora gossars kläder ändrades åt de yngre kusinerna. Då Ivar reste för att avlägga studentexamen /gjorde man alltid det i Helsingfors måne?// fick han sina första av nytt tyg gjorda kläder.

Varav bestod då en lekamliga spis, som den fattiga änkan kunde skaffa sina barn? Henrik Heikels son Ture skriver i sina minnen: "Faster Aurora gav sina barn tillräckligt med mat och höll dem varmt klädda." Morbror Ivar berättar att de varje dag fingo vattvälling på morgonen, bröd fanns tillräckligt, smör också varje dag. Efter min morfars död kärnades det hemma. Ugnstekt potatislåda åts ofta. Salt kött fanns

också, ytterst sällan hade man färskt kött. Vetebröd var en sällsynthet. Mormor hade skorpor och pepparkakor, som bjöds åt främmande. Då Henrik Heikels familj kom på besök, gav faster Jeanette pengar till Viborgskringlor.

Man levde alltså mycket anspråkslöst, men icke i armod. Till jularna och somrarna samlades också de äldre barnen i hemmet. Om somrarna voro gossarna nog välkomna till Lysarholmen utanför Jakobstad, där faster J. hade en villa. Där var livet gladare och sorglösare. Barnen voro dock varmt fästade vid Forsbackahemmet. Besöken på Lysarholmen voro korta och sällsynta.

Då Hulda avslutat sin skolgång i Jakobstad, återvände hon till modern, där hon framför allt sydde kläder åt gossarna. Hon uppnådde också häri en verklig skicklighet. Ännu då hon var mor till sex döttrar och skulle sy kläder åt dem, hörde jag henne säga: "Om jag blott finge sy gosskläder, vore det mycket lättare." För att få pengar för egna behov började hon sy trådknappar och gjorde mycket nätta brevkuvert.

Familjen levda tillbakadraget. Egentligt umgänge hade de ej men relationerna till den lilla stadens vänner och bekanta voro goda. Jag omnämner de familjer, vilka min mor brukade tala om och som morbror Ivar senare berättat om. Först må häradskrivar Kjellmans familj omnämnas. De bodde på Jutbacka som grannar till Forsbacka. Där fanns nio barn, två gossar och sju flickor. Jag har aldrig hört talas om gossarna men Olga och i synnerhet Selma Kjellman voro min mors väninnor. Till närstående bekanta hörde också änkeapotekerskan Benzelstjerna med döttrar. Tidigare har redan omtalats att Ivars gudmor, fröken Benzelstjerna, sydde åt honom sorgdräkt efter faderns död.

Till familjens bekanta hörde också två handelsmansfamiljer. Dottern i den ena, fröken Sandström, var Ivars lärarinna. Sjökapten Olssons familj ska ej heller glömmas. Deras trädgård har bevarats i kärt minne av gossarna Heikel, emedan de inbjödos dit för att äta vinbär. En gång åt Ivar så mycket att han blev sjuk och bars hem av Hulda. Olssons familj har stannat i Heikelska barnens minne, emedan fru Olsson använde krinolin, ett klädesplagg som genom sin ovanlighet intresserade dem i ett pietisthem uppvuxna barnen. Kapten Olssons son Fritz var Uriel Heikels bästa vän. Han bodde också hos min mormor, då han gick i skola i Vasa.

Familjens verkliga vän var stadsläkare Forsius /var det manne Kristian Fredrik Forsius 1825-1905? // med fru. Doktorn skötte omsorgsfullt min mor och morbröderna vid sjukdomsfall och fru Forsius /Charlotta Johanna Olivia 1837-1915// visade sin vänlighet på många sätt bl a genom att försöka föra Hulda in i småstadens societet. Min mor har också berättat att hon varit med på någon bjudning där det lektes

pantlekar m m. Familjen Forsius följde också under hela sin livstid troget med Heikelska barnens öden. Som gamla bodde de i Borgå, där även jag som 20-åring besökte de gamla.

Då det är frågan om läkare och sjukdomar, kommer jag att tänka på, att min mor ofta skildrade tillbudet till en stor olycka i familjen. Mormor fick kallbrand i foten. Min mor har ofta berättat, vilket ångest detta väckte, ty hennes liv svävade i fara. Ingen läkare kunde bota henne. Då tillkallades "kirurgen Bäck", en bonde som gjort många underkurer. Han botade mormor fullständigt till stor överraskning för läkarne. Denna bonde Bäck är far och farfar till senare Hedbergianska präster.

Om familjens andliga eller intellektuella sida har jag ännu intet sagt. Tidigare har berättats att mina morföräldrar räknade sig tillhörande de "väckta". En särskilt hängiven pietist var min morfar icke. Min mor hade dock hört talas om att hennes föräldrar besökte pietistmöten. Från ett dylikt tillfälle har jag hört följande berättelse. De långväga besökarna hunno icke hem till natten. Mormor härbärgerade några på Forsbacka. Åt en mor med sin lilla gosse gav hon sitt röda brudtäck. Gossen vägrade att krypa under täcket, emedan det hade "djävulens färg". (Den röda färgen anses syndig bland pietisterna.) Sådana överdrifter sårade mormor. Efter mannens död blev hon alltmer främmande för pietismen. Hon berättade senare, att hon kände tillfredsställelse över att icke mera genom sin klädsel avsticka från andra. Isynnerhet hade det varit motbjudande för henne att icke få använda handskar. Likväl gick hon alltid mörkt klädd. Mormor var hela sitt liv en varm kristen men alls slags överdrift var motbjudande för hennes läggning.

Henrik Heikels familj, som också tidigare stått under pietistiskt inflytande, anslöt sig senare till baptismen. Även faster Jeanette lät döpa om sig. Genom sin nära vänskap med denna familj kom mormor i beröring med baptismen och deras från Sverige hitresta predikanter. Men då på ett baptistmöte en av predikanterna började högt bedja för Aurora och hennes faderlösa barn, kände sig min mormor djupt sårad.

I allmänhet kan man också säga, att August Heikels familj icke haft anlag för sekterism eller religiöst svärmeri, vilket däremot delvis varit fallet med Henrik Heikels familj. I tiden rörde sig ju dock också andra andliga intressen, icke blott religiösa. Jag nämnde redan, att min morfar haft draging mot "fennomän". Efter hans död råkade hans änka dock i så ansträngande ekonomiska förhållanden och hade en så tung arbetsbörda, att hon hade varken krafter eller tid att tänka på annat än uppfyllandet av de dagliga plikterna.

Av breven framgår dock att hennes sinne aldrig trycktes så djupt under arbetsbördan, att icke hennes första och sista tanke skulle ha varit, att barnen skulle uppfostras till goda människor, om än de i tiden förekommande strömningarna icke sysselsatte hennes tankar. Kanske denna omständighet också berodde på hennes härkomst. Fadern hade varit en från Sverige inflyttad officer och adelsman, över 20 år äldre än hustrun. En slags ålderdomlig åskådning tryckte säkert sin prägel på hemmet i Maarjärvi. Traditionerna voro svenska och militära. Mormor har berättat att hennes mor hade träffat några gamla officerare av mannens bekanta, som då Fänrik Stål utkom /första samlingsen 1848, andra samlingsen 1860// vore mycket förvånade över, att det enligt deras åsikt så skamliga kriget kunnat ge anledning till en hjältedikt.

På Forsbacka förekom inga andra än religiösa böcker. Någon tidning prenumererade inte mormor på. Först sedan hon flyttat till Vasa började hon prenumerera på *Vasabladet*. Det behöll hon också till sin död. Fast jag inte kan påminna mig en tid, då hon icke skulle ha hållit sig med *Vasabladet*, kan jag inte komma ihåg att hon skulle ha samtalat om något hon läst i tidningen. På gamla dagar samtalade hon ofta med min far /Helmi Wecksells far var prostens Hugo Waldemar Wecksell// som gärna talade i religiösa och nationella frågor, men jag var för barnslig för att intressera mig för, vad de talade om.

Genom barnen vaknade dock på Forsbacka intresse för annan än blott religiös litteratur. Då Hulda som barn bodde om vintrarna hos sin farbror i Jakobstad, hade hon hört Fältskärns berättelser läsas högt. De utkommo den tiden som följetong i någon tidning. Då Hulda sedan återvände till hemmet, hörde hon, och hennes väninnor, till en läsecirkel. De läste också Fältskärns berättelser /av Zacharias Topelius, som bok 1853-1867//. Dessutom lästes andra böcker, bl a Bunyans Kristens och Kristinnas resa samt Topelii sagor.

År 1872 flyttade mormor till Vasa / Joel var då 21 år, Hulda 19 år, Daniel och Uriel 14 och 15 år, Ivar 11 år och Teodor 9 år - det tål att återupprepas här// Den egentliga Forsbackaperioden var då avslutad. De äldsta sönerna voro icke mera hemma. Hos modern bodde numera blott Hulda och de tre yngsta sönerna: den 14åriga Daniel, som besökte tekniska realskolan, där han bl a lärde sig smida, den 12åriga Ivar som gick i andra klassen i lycéet och 10åriga Teodor som tills vidare gick i "Hellmans skola". /Uriel, 15 år, var redan bortskickad som apotekselev//

Jag har nu berättat om Aurora Heikels och hennes familjs liv på Forsbacka under perioden 1866-1872. Denna skildring grundar sig helt och hållet på det jag hört min mor och morbror Ivar berätta. Så har jag blott försökt uppdraga de yttre konturerna av deras liv. Först från år 1873

har bevarats av min mormor skrivna brev. Från Vasaperioden har jag inte hört många muntliga skildringar. De få jag hört, meddelar jag i sammanhang med refererande av breven. Jag övergår nu att skildra mormors och hennes barns liv, sådant det återspeglar sig i breven. Delvis kommer jag att upprepa sådant som tidigare har behandlats. Detta beror på, att jag skrev om min mormors liv, medan jag fördjupade mig i breven, och först senare var i tillfälle att jämföra de av min mor berättade händelserna med morbror Ivars hågkomster.

Vasaperioden - hösten 1872-våren 1884

Aurora Heikel och hennes familj återspeglade av hennes brev

De första skriftliga meddelandena om mormors liv äro från år 1873. Från detta år finnes i behåll en del brev till sonen Joel. /Finns dessa brev alls bevarade till eftervärlden 2018? I så fall var? //

Sju år ha förflutit sedan hon bruten till kropp och själ fullkomligt utmattad fördes bort från sin mans grav. En annan kvinna möter oss sju år senare. Det tyngsta själsstriderna äro utkämpade. Hon är icke mera en stackars förtvivlad människa, vars öde förefaller henne själv övermäktigt. Snarare kunde man jämföra henne med en styrman, på ett skepp som seglar med en dyrbar last vilken gungas av vågor och vind. Men den som styr är fullt på det klara med sitt mål och håller rodret med stadig hand. Jag ska anföra ett par yttranden av mormor, som karaktäriserar hennes dåtida livsinställning.

Sonen Joel har nyligen blivit präst. Han har ett sangviniskt och skiftande temperament. Han är förälskad och vill gifta sig. Men studieskulden äro obetalade. Modern fordrar att skulderna först skola betalas. Sonen är icke villig. Då skriver modern: "Jag vet att man förmår mycket med mänskliga krafter, och huru mycket mera, om man anropar Gud om hjälp." Dessa ord karaktäriserar bäst mormors inställning medan hon kämpade och arbetade för sina barn. Hon hade av naturen "stora mänskliga krafter" men hon glömde heller aldrig att "anropa Gud om hjälp."

Ett annat ställe i samma brev är karaktäristiskt. Jag upprepar även det innan jag går att redogöra för familjens förhållanden under denna tidsperiod. Hon skriver till sin son:

"Du säger, Joel, att jag mycket fått vara under Guds agande hand. Visserligen är det sant, men jag har även fått mottaga mycken nåd, välsignelse, hjälp och alldeles oförtjänt

hugsvalelse. Och mina kära barn har hittills varit Guds största gåva och välsignelse."

Vilka voro då de yttre levnadsomständigheter, under vilka Aurora Heikel skrev dessa ord? Hon bodde i Vasa, dit hon flyttat för att barnen skulle få gå i skola. Forsbacka var ännu icke sålt. Nästa sommar skulle hon bo där med barnen. Detta år skulle hon avgöra, huru hon förmånligast skulle sälja Forsbacka.

Vilka voro således de barn, för vilkas skull mormor flyttat till Vasa? Oskar var icke mera i behov av sin mors stöd. Han var 30 år och förtjänade bra som läkare i Helsingfors. Han sände också nu och då penningbidrag. Mormor omnämner i ett brev från detta år att "de stora gossarna" hade skänkt henne skinn till en pälskappa. Den andra av de stora gossarna var Joel, som nyss blivit präst. Han var t f kapellan i Lahtimäki. Han var ännu inte i stånd att hjälpa modern, som av ovannämnda skulder och giftermålsplaner framgår.

Så följer i ordningen Hulda. Hon hade varit sin mors högra hand, hennes arbetskamrat, hennes förtrogna och handlett bröderna vid läxläsningen. Från morgon till kväll hade hon ofta suttit och sytt deras kläder. Men nu hade Hulda nya planer. Sommaren 1872 hade hon träffat sin blivande man, Hugo Wecksell. (Om detta skall jag berätta mera i sammanhang med min mors levnadsöden. /Var kan dessa finnas - och var finns alla de brev som Helmi Wecksell skriver utifrån?// Bröllopet skulle firas följande sommar den 3 augusti. Huldans brudutstyre skulle bli färdigt detta år. Min mor och Unga Maja fingo sitta flitigt vid sömnaden. Hulda hann icke stort mera hjälpa sin mor. Också hon var nu i behov av sin mors både materiella och andliga stöd, då hon stod i begrepp att beträda en ny levnadsbana.

Den följande var Uriel. Han var en vacker gosse och hade ett intagande väsen. Men han beredde sin mor många bekymmer. Ofta hörde jag min mormor berätta, huru hon fått ångra att hon givit efter för Oskars och välmenande vänners råd, då hon planerade Uriels levnadsbana. De hade ansett det vara övermäktigt för en fattig mor att bekosta fullständig utbildning åt alla sina söner. Och fast Uriel icke var mindre begåvad än de andra, togs han från skolan och fick bli apotekselev. Gossen var känslig och mottaglig för intryck. Följden var att han fick lida mycket. Han var ofta sjuk, kunde ännu inte, ung som han var, sköta om sig kroppsligen och råkade för tidigt ut bland glada kamrater. På hösten 1873 hade han fått plats i Vasa och kunde alltså stanna i moderns vård /då var han 16 år gammal. Kanske hade han en tid varit elev på annan ort och fått ta hand om sig själv som 15årig? Behövdes inte skolutbildning för att blir apotekare?//

Däröver var han lycklig. "Uriel behövde nog komma under min vård" skriver hon. "Paletå har han inte och alla hans andra kläder äro i oordning, smutsiga och trasiga. Svårt kommer det att vara till en början, förrän jag får något, varmed jag kan köpa nya kläder åt honom, ty inte kan han få någon lön för den första månaden. Jag är glad att helt litet få ta vård om honom. Ingen stoppar en annans barn i barmen." Med dessa ord avslutar mormor redogörelsen över Uriels dåvarande tillstånd.

Nu är det tid på att presentera Daniel, som på den tiden gick på realskolan i Vasa /Tekniska realskolan, en hantverks- och fabrikksskola i Vasa, som fanns mellan 1849 och 1885. Den utbildade arbetsledare och mästare. Den hade cirka 50 elever per år. // "Dantus" kallades han av modern och bröderna. "Mammas stackars Taje" kallade han ofta sig själv. Varför "stackars"? Var och en har sin egen speciella läggning. Daniel karakteriserades av en slags medfödd flegma och en viss ängslan. Den senare egenskapen berodde möjligen på, att han detta samma år hade skadat sitt öga. En i Vasa bosatt läkare, Såltin, /Fredrik Wilhelm Ståltin 1833-1873, g 1866 m Alexandra Frosterus-Såltin 1837-1916, Vasa. Känd för altartavlor// skötte honom efter bästa förmåga. Man hade även satt i fråga, att han skulle skickas till Helsingfors, för att opereras av professor Becker. Därtill fanns inte medel. Om det berodde därpå eller på beskaffenheten av skadan, vet man ej, men det ena ögat förblev blint. Hans mor skriver: "Fast han ser bara med ena ögat, arbetar han så flitigt och har inte försummat skolan en enda timme fast han har så mycket att läsa och i synnerhet att skriva." (Skolans rektor då var först Conradi /rektor 1849-1873//, sedan Lundenius.) "Jag tror att han är bra", skriver min mormor, fast han inte har den kraft som Conradi. Ännu ett citat ur samma brev: "Något lyte har Daniel inte i sitt öga. Man måste noga se på det, innan man märker att det är något fel. Dessutom är han så tålig, snäll och pråktig, att jag ofta glömmer hela olyckan. Måtte Gud blott bevara hans andra öga! Nog blir han karl, fast han är utan syn på ena ögat."

Nu kommer turen till Ivar och Teodor, dessa gossar som lekte häst kring faderns kista. Först Ivar. Jag höll på att säga först och sist, ty jag tror, att han som barn var min mors största fröjd, liksom hela livet ända till hennes sena ålderdom. Han var vid denna tidpunkt 12 år gammal. Mormor skriver: "Ivar är flitig som vanligt, arbetar lugnare än förr." Annat sägs ej om honom i dessa brev. Jag får i ett annat sammanhang tillfälle att berätta, huru han försökte överflytta denna flit även på Teodor. Till sist ska jag berätta vad mormor i dessa år 1873 skrivna brev har att säga om sin yngste 10åriga gosse:

"Teodor gör nu så goda framsteg i Hellmans skola. Det var en välsignad sak att han kom dit. Den har haft ett så gott inflytande på hans sinne. Han försöker nu så behärska sitt häftiga lynne. Dessutom har mycken tid vunnits. Det är möjligt att han redan i höst slipper till första klassen i högre elementarskolan." /högre elementarskola, infördd 1841 i Finland, sjuårig skolform som förberedde för studentexamen//

Detta brev skrevs i mars. I september skriver modern, då Teodor var elev i lycéet: "För Teddy går det lika trögt i latinet, hoppas dock att det blir bättre. Lärarna äro beskedliga och hyggliga."

Inte kan man säga om Teddigossen att han skulle ha berett sin mor verklig sorg. Bekymmer förorsakade han nog ibland. Mormor, som var mor till sju söner, visste säkert inte, huru det verkliga gosselynnet är, förrän Teddi var i uppväxtåldern. Alla hennes andra gossar voro så förbluffande exemplariska, att det vore svårt att tro på min mors och mormors berättelser om dem, om man inte själv hade känt dem. Visserligen hade Joel ett skiftande lynne, Uriel var "slarvig" i penningangelägenheter och i sin ungdom en glad fyr. Men modern var allas förtrogna, och målet de strävade till, var att vara henne till viljes och kunna lätta hennes bördor.

På samma sätt förhöll det sig med Teodor. Men till all lycka, skulle man nästan ha lust att säga, tog det äkta gosselynnet ofta överhand hos honom. Om honom finns många lustiga anekdoter.

Mormor berättade att han var oerhört intresserad av att rida. Mången gång blev han kastad av hästryggen. En gång bars han in avsvimmad och blödande. Modern tvättade blodet från ansiktet och väntade med oro att han skulle komma till medvetande. Då gossen öppnade ögonen var hans första ord: "Nog ska' jag ändå till sist få bukt med den hästen!"

Han liksom andra skolgossar i Vasa deltog med iver i slagsmålen med "Brändöpojkar". (Unga fabriksarbetare och sjömanspojkar.) Detta var föremål för Ivars och moderns bekymmer och ogillande. Stackars Ivar! Teodor beredde honom många bekymmersamma stunder. Min mor berättade att då gossarna om sommaren vistades hos sin syster och svåger i Jämijärvi, togos Teodors skolböcker med. Det var meningen att han skulle förkovra sig än i det ena än i det andra under sommaren. Ibland hade han villkor. /UW antar att det betydde att han måste läsa "upp sig" för att få börja i nästa klass, d v s han fick göra ett prov innan terminen började för att kunna bli flyttad till nästa klass.// Teodor gömde sig bakom husknuten och Ivar efter med boken i handen.

Jag berättar här en i och sig själv liten obetydlig anekdot, men som stannat i mitt minne, emedan morbröderna ännu som gamla skrattade åt dem, så att magarna hoppade. (Detta parti var hos dem rätt så framträdande liksom hos många äldre herrar på den tiden.) Teodor hade en gång på höstsommaren begivit sig på lingonplockning i Jämijärvi där min far var präst. Han dröjde ända till sena kvällen och återvände glödande av iver väntande beundran och beröm, ty korgarna voro fulla. Men inte nog därmed. På ryggen पोste ännu en fullproppad liten säck - kalsongerna. Beröm fick han inte, ett skallande skratt hördes från alla håll. Med bitterhet omtalade Teodor ännu på gamla dagar denna händelse. Han kunde aldrig smälta, att hans av liv översvämmade gossenatur så ofta varit föremål för moderns ogillande och brödernas "hån".

Men jag skall nu tills vidare lämna Teodor i Hellmans /lägre// elementarskola att plugga sina läxor för sina "beskedliga" lärare. Högre Elementarskolans lärare voro ej lika beskedliga. Jag kan dock inte mitt i allt inte låta bli att undra över, om icke livet i detta pliktuppfyllda hem skulle ha blivit för högtidligt utan denne överdådige gosse. Detta var alltså den barnaskara som omgav min mormor. Senare började hon hålla fem skolgossar i helinackordering för att öka sina inkomster.

Ännu har jag inte omnämnt alla familjemedlemmar. Till dem hörde som redan omnämnts som en väsentlig medlem "Gamla Maja", denna trogna själ som redan före Ivars födelse kommit i familjens tjänst. Hon var något egenartad som trotjänarinnor ofta. Min mors kusin Nelly ger en karakteristik av gamla Maja. Då hon i ett brev skildrar stämningen på Forsbacka efter morfars död, skriver hon:

"Stackars Maja stackaren var så olycklig och på samma gång så löjlig i sin sorg, att man hade måst skratta åt henne, om icke allt hade varit så bedrövligt, ty hon grät högt utan uppehåll och talade med ljudlig stämning så oavbrutet och fort, att det var som om man hade hållt ärter från en stor påse."

/UW tror att detta var ett äldre, från Ryssland kanske, påverkat och normalt sätt uttrycks sin sorg. Jag har själv på 1950 besökt en begraving med högljutt gråtande och sett hur änkan under mottagningen i sitt hem stod i ett hörn av rummet och skakade av gråt och ropade. Det var skrämmande för mig som barn, men min mamma sa att det var inte ovanligt. Det var i Helsingfors.//

Senare ska jag tala mera om den andra tjänarinnan, "Unga Maja".

Man frågar sig, huru det var möjligt för min mormor att stå för denna stora familj, till vars medlemmar också hörde två tjänarinnor. (Min mor har berättat att Gamla Maja aldrig gjorde anspråk på lön.) Jag har försökt

studera omnämmanden av familjens ekonomiska villkor. Ingenstädes finner jag en hänsyftning på att någon regelbundet skulle ha stött henne ekonomiskt. Min mors kusin, Ture Heikel, skriver i sina minnen: "Faster Aurora var synnerligen flitig och anspråkslös. Hon klädde sina barn varmt och gav dem närande mat. Hon sydde trådknappar m m , liksom familjens trotjänarinna Gamla Maja.

En av Tures döttrar, faster Jeanettes sondotter, sade en gång åt mig, att hennes mor ofta talat om "faster Aurora". Alla i Nykarleby hade efter morfars död varit mycket upprörda och bekymrade, huru det skulle gå med familjen, men "faster Aurora" ordnade inom kort deras liv så förståndigt. Tidigare har jag gjort reda för, huru mormor medan hon ännu bodde på Forsbacka tryggade familjens existens under sex år.

Köpesumman för Forsbacka, ? mk, var en god hjälp. De medel som gossarnas inackorderingsavgifter inbringade räckte till familjens mat. Trådknapparna inbringade knappast mycket. I varje fall talade min mor ofta om trådknapparna. Hon lärde mig att sy vackra trådknappar. Prydliga voro också de brevkuvert hon förfärdigade. (Hennes brev till min far under förlovningstiden äro inneslutna i sådana kuvert.)

Jag refererar vad min mormor skriver angående sin ekonomi på denna tid. En gång omtalar hon att prosten i Alkula, "farbror Albert", hade sänt henne 100 mk. (Må man observera penningens höga värde den tiden.) samt att han erbjudit sig att betala hälften av Joels studieskulder. I samma brev från 1873 skriver hon: "Och nu tror jag, att jag inte mera behöver låna."

Den 21 september har hon rest till Forsbacka för att ordna det så, att hushållet där skall "efter ett år kunna upplösas helt och hållet." Då har hon inte ännu beslutit att sälja Forsbacka, eftersom hon funderar, huru det kommer att kännas, då hon som gammal ensam sitter i Forsbacka och alla barnen har flugit ur boet och "ingen mera ropar på mamma."

Den 12 oktober är boskapen likväl såld. För Brungås, den bästa kon, har hon fått 120 mk, för de båda andra korna 70 mk stycket och för svinet 50 mk. "Detta borde nu räcka någon tid för våra utgifter, i synnerhet som jag får också brödsäden härifrån" skriver hon. I samma brev planerar hon att ta skolgossar i helinackordering. "Ingen bor nu på Forsbacka. Framför yttre dörren hänger ett hänglås."

År 1873 har hon sålt Forsbacka. Mormor skriver i september: "På Forsbacka köpesumma har jag erhållit 300 mk. Det ger jag åt Daniel." Sedan fortsätter hon: "Jag har fått brev av faster Jeanette, den kära. Hon erbjuder Daniel ett lån på 300 mk." Och nu bör faster Jeanette särskilt

omtalas som familjens vän och stöd. Mycket kunde också talas om henne i sammanhang med mormors levnadsbeskrivning.

Bäst framgår mormors förhållande till henne genom ett utdrag ur ett brev till Hulda 13.3.1880. Faster Jeanette låg på den tiden slagrörd i Jakobstad och hade önskat, att få träffa sin gamla vän Aurora. Min mor hade smått klandrat mormor för, att om faster J. uttalar den minsta önskan, så är mor genast färdig att uppfylla hennes önskan.

"Däri har du inte så orätt," skriver mormor, "det medger jag. Men du om någon borde också vete, i huru stor tacksamhetsskuld jag står till henne. Hon är näst Gud, den som utsträckt sin hand för att hjälpa mig och därigenom har hon uppehållit också mitt mod, så att jag har orkat och kunnat arbeta för er, då omkring mig var sju hjälplösa barn. Alla andra tyckte att jag med min barnskara bara på något sätt skulle släpa mig fram, men icke så faster Jeanette, hon hjälpte mig med råd, hon hjälpte mig i handling. Hon hjälpte mig så, att också ni fått en tidsenlig uppfostran och ingen särskild fattigdom har tryckt er i hemmet, och därför böra ni, näst Guds rikliga underbara välsignelse, tacka henne. Ty hon förstod att i tid understöda mig, så att jag inte sjönk i förtvivlan, ty jag såg att det lönade sig att arbeta och sträva framåt. Och allt ännu är hon samma hjälpsamma syster som hon alltid har varit. Må Gud ge henne sin nåds gåva i tiden och så i evigheten."

Dessa äro högtidliga ord. De framsprungo ur ett överfullt hjärta, som provat starka känslor. Det bör påpekas, att utmärkande för mormors brev är en lugn saklighet, om man också förstår att på bottnet skälver en varm känsla. Sentimentalitet och fraser voro henne främmande.

I detta sammanhang torde det vara på sin plats att omnämna vad som bidragit till mormors bittra minne av att andra hade ansett att hon med sina barn blott skulle "släpa sig fram". Hennes bror Sebastian hade, då hon blivit änka, skrivit till henne att hon nu på något sätt måste släpa sig fram med sina små barn. Någon hjälp eller något stöd hade brodern inte erbjudit. Kanske han saknade möjligheter därtill.

En kort redogörelse över faster Jeanette. Wilhelmina Johanna Schaumann var dotter till kammarrådet Carl Schaumann och hans hustru född Höckert. År 1835 gifte hon sig med Henrik Heikel, lektor vid Åbo gymnasium. Han var samtidigt kyrkoherde i St. Marie. År 1861 flyttade familjen till Jakobstad. Prosgården var belägen utanför staden och hette Rosenlund.

Efter Henrik Heikels död kvarstannade familjen i Jakobstad. De voro ganska förmögna, trots att i familjen fanns elva barn. De ägde en villa på Lysarholm i Jakobstads skärgård, där de tillbragte somrarna och

där också August Heikels barn voro gärna sedda gäster. Jeanette dog 1886. Hon var en begåvad och synnerligen bildad kvinna. De långa brev hon skrev till sönerna i Helsingfors äro skrivna med en ytterst prydlig handstil, interpunktionen är omsorgsfull. Innehållet är trevligt och omväxlande. De vittna om intelligens, ibland om en viss skärpa. Hon synes vara intresserad av naturkunnighet. (Hon beställer genom sönerna ett naturhistoriskt verk, som hon läser med intresse.) Eljes präglas hennes brev av en oskrymtad religiositet. Breven till sönerna äro klara och vänliga men alls icke sentimentala. (Frestande vore att citera en del av dem men det skulle orsaka alltför långa avvikelser från mitt ämne.) Efter Henrik Heikels död övergingo en del av familjemedlemmarna till baptismen. Tillochmed gamla faster lät döpa om sig, vilket är ägnat att förvåna, då av hennes brev icke framgår något slags religiöst svärmeri. Denna egenskap torde ha varit framträdande hos hennes döttrar. hos sonen Victor och hos en del andra medlemmar av släkten Heikel.

Men jag återvänder till min mormor och hennes barn. Jag avstår ifrån att försöka utreda deras ekonomiska läge och redogör blott för det som genom breven 1873 framgår angående deras övriga levnadsomständigheter.

Huldas bröllop firades den 3 augusti. Det unga paret flyttade till Östermark (Teuva) där min far blev adjunkt hos prosten Ingman. (Far till Lauri Ingman sedermera teologie professor, känd riksdagsman, ärkebiskop.)

I min ägo finns ett brev, skrivet av mormor till dottern Hulda den 15 augusti /1873/. Omsorgsfullt redogöres för avsändandet av det unga parets bohag. Oskar har varit hemma, ombesörjt avsändningen och betalat frakten. Mormor skriver: "I avsändningen finns 6 olika saker. Håll till godo med sängen. Jag kom så sent att tänka på dess avsändande, att den inte hann rengöras. Den har varit din farfars och farmors och även vår första säng. Ullen som är kring kopparna, skänkte Rifvas Brita åt unga frun till tack för all undervisning, möda och kärlek, varmed du omhuldat hennes barn. De kring sakerna virade repen passa till bykstreck (Rifvas Brita var en bondhustru på Forsbacka. Hon hade många barn. Hulda lärde dem läsa.) /I Finland fanns vid den här tiden inte ngn obligatorisk skolgång och många barn fick inte lära sig läsa utan blev vuxna analfabeter.// Den större nyckeln passar till kistan, den mindre till byrån. - Huru ofta är inte mina tankar hos dig. Hurudant kommer ditt liv att bli? Omedvetet uppstiga dessa tankar i mitt sinne. Och svaret är oftast det, att vår himmelske Fader vet det och då behöver inte jag veta det. Han är ju Fader och har vård om allt! Gud give dig sin nåd, att du kunde vara en huld och trogen maka åt Hugo och att du i någon mån kunde vara honom

till glädje och tröst. *Ty de största bördorna och det största ansvaret bär dock mannen.* (kursiverat av mig) Brevet är skrivet på Forsbacka. Mormor längtar nu till Vasa för att vara närmare Hulda.

I ett till Joel den 15 november skrivet brev framgår att mormor på hösten vistats två veckor hos Hulda.

De andra detta år /1873// skrivna breven beröra, utom ekonomiska och andra praktiska angelägenheter, Joels förlovning. Hans fästmö heter Anna Lagus och är hemma från Uleåborg. (Tidigare ha vi också talat om Joels häftiga förälskelse.)

Nu förflyta tre år, från vilka jag inte lyckats få tag på några skriftliga uppgifter. Från 1876 finns några brev. Mottagaren är Joel. En del förändringar ha inträffat. Aurora bor fortfarande i Vasa men familjen har krympt ihop.

Joel är gift och bor i Lahtimäki. Hans hustru väntar sitt första barn. Hulda har i augusti efter tre års äktenskap fått en liten dotter, som fått namnet Esther. Mormor skriver: "Nu har Gud hjälpt Hulda så långt att hon har ett friskt och vackert barn i sin famn."

Daniel studerar i Heisingfors i Polyteknikum. Till dessa studier har modern skaffat medel.

Sommaren 1876 har Teodor och Ivar tillbringat sommaren i Lahtimäki. Modern skriver: "Ivar stackare har fått arbeta så tröget med Teodor. Måtte han nu bara gå igenom sin examen och slippa till tredje klassen." I Vasa går livet sin vanliga gång. I mormors hem bor numera fem skolgossar, som ger tillökning i hushållskassan men samtidigt öka mormors mödor och bekymmer.

1878 på våren blir Ivar student. En gång har han läst över en klass för att bespara modern ett års utgifter. "Jag tänker inte gärna på skoltiden," sade morbror Ivar en gång till mig, "den tidens lärare vore så grymma, och jag led då jag såg huru min mor slet och visste huru fattig hon var."

Lyckligtvis återblickade inte Teodor med vemod på sin skoltid, trots villkor och lärarnas stränghet. En gång hade han fått stanna kvar på klassen som straff för visat trots mot någon lärare. Ett hårt slag för den fattiga modern!

Skildringen av mormors dåtida familjekrets vore icke fullständig, om jag icke omnämde Ture Heikel. Han var son till Henrik Heikel; en vacker, begåvad och varmhjärtad yngling. Men han led av periodvis återkommande sinnessjukdom. (Manodepression skulle den

nutida moderna termen lyda.) Mormor synes ha varit fästad vid honom som hade han varit hennes egen son, och han å sin sida var hjärtligt fästad vid "faster Aurora". Hans memoarer /tryckta memoarer eller bara för familjen? Finns ej i svenska Libris d v s forskningsbibliotek// har jag också att tacka för en del uppgifter om mormors liv på den tiden. Efter år 1877 omnämner mormor honom alldeles som om han skulle ha tillhört familjen. Än har han uppehållit sig en tid hos min mormor i Vasa, än har mormor eller Joel på något sätt tagit vård om honom. År 1877 omnämner mormor i ett brev till Hulda, att Ture bor hos henne i Vasa, det förefaller som om han skulle haft någon befattning där. Mormor skriver att hon gärna håller Ture hos sig, emedan han är så snäll och nöjd med allt. Härefter talas det ofta om Ture i breven, än med medkänsla och sorg, då han är sjuk, än med tillfredsställelse, då en frisk och ljus period inträtt. En gång ledsagade mormor den sjuke Ture från Jakobstad. Min mor har skrivit till Ivar ett brev, i vilket hon uttrycker stor oro, men Ivar tröstar henne med, att Ture även som sjuk visar "den största aktning och tillgivenhet mot mamma."

Ture Heikel utbildade sig till lantmätare, sjukdomsanfallen blevo med åren sällsyntare, han fick en god hustru, grundade ett lyckligt hem, och dog i Nykarleby, där han ägde en egen gård. Han hade en tillräckligt utkomst som lantmätare.

Underligt nog ser det ut som om min mor icke skulle ha sparat de brev hon erhållit av sin mor under de tre första åren av sitt äktenskap. (De ovan anförda breven äro skrivna till Joel.) Men en stor mängd brev finnas i förvar från perioden 1877-81, varefter endast strödda brev förekommer. Jag upptar perioden 77-81.

År 1877 är mormor redan en bofast Vasabo. Om Forsbacka talas inte mera. Hennes familjekrets utgöres av Ivar, som är på nästista klassen, Teodor och fem i min mormors hem boende skolgossar.

Särskilt betecknande för mormors livsinställning och hennes förhållande till barnen är ett brev från 25.11.1877. Uriel har på den tiden anställning i Åbo. Han är mycket sjuk och moderns sinne är uppfyllt av oro. Hon har skrivit till Oskar och bett honom ta Uriel till Helsingfors för att han skulle få sjukhusvård. Men samtidigt skriver hon till mor /till sin dotter Hulda// : " Det är underligt om Uriels långvariga sjukdom är Guds svar på min böner om Uriels frälsning från ett utsvävande liv. Fastän det gör mig så ont, att han är så sjuk, och fastän han måste arbete medan han är så svag, att hela kroppen darrar, så är det icke på långt när så

bittert som då jag fruktade att hans liv och seder icke voro ordentliga. Ja, Herres vägar äro underbara. Han vill ingen syndares död, men att alla skulle göra bättring och leva. Gud give Uriel ett sant och verkligt liv i Gud!" Alltid är mormors första tanke riktad mot "det enda nödvändiga", i andra rummet kommer först detta jordiska liv. Och sådan är inställningen hos en mor, som oavbrutet så gott som ensam fick bära en tung börda av arbete och materiella bekymmer!

Jag kan inte låta bli att i detta sammanhang omnämna att mormor på gamla dagar hade under sin omvårdnad Uriels vackra begåvade dotter Astrid, som bodde hos mormor tillsammans med oss, de Wecksellska barnen, då vi började vår skolgång i Helsingfors. Alla märkte vi, att vår mormor med särskild kärlek tog vård om henne, men fastän Astrid, min syster Anni och jag voro jämnåriga, ansågo vi denna "partiskhet" alldeles berättigad, ty vår mor hade förklarat att mormor var tacksam över att i någon mån få ersätta det hon försummat i sitt förhållande till Uriel, då han så tidigt blivit skickad från hemmet.

Jag övergår till åren 1879, 1880. Nu börja uppgifterna om familjekretsen kanske alltför mycket beröra Hulda och hennes familj, ty mormor talar nästan aldrig om sig själv i sina brev utan främst om det barns intressesfär till vilket breven äro skrivna.

Jag skall åter börja med om att till först tala om Oskar. Om honom talas under dessa år ganska litet. Ibland omnämndes att han stödjande och hjälpande har ingripit i familjens liv. I ett brev från 1879 berättas att Oskar sänt 100 mk för att modern skall få köpa sig "en doffelkappa". Samma summa förslog också till stövlar och skridskor åt Teodor.

Om Joel och hans familj talas mera. Joel har blivit utnämnd till komminister i Vasa. Joels äldsta son Einar, är allas glädje, ett riktigt "muntrationsråd". År 1880 föddes deras andra son Gunnar. Från denna tid härstammar Joels hustrus Annas svåra ledgångsreumatism ("gikt"), varav hon plågas till sin död. Långa perioder härefter får hon tillbringa i sängen eller i rullstol. Sinnet fördystras av ständiga smärtor. Mormor var ofta i Joels hem så snart hon fick tid från sitt eget hushåll. En gång skriver hon, att hon varit hos Joel en hel vecka. Men trots allt, skriver hon: "Joel är fortfarande rask och tycks arbeta med friskt mod. Och snart får han hjälp, då den nya kyrkoherden anländer. Sina motgångar i hemmet bär han utan att klaga. Förfärligt synd är det endast om Anna-stackare, som måste ligga så här som ett hjälplöst barn. Måtte Gud uppehålla hos henne mod och förtröstan!"

Den nya kyrkoherden blev också en god vän till Joels familj. Mormor skriver: "Den nya kyrkoherden (Abel Nyholm /1845-1907//) är en

utmärkt predikant. Och nog ser han ut att bli omtyckt här. Joel och han äro oskiljaktliga vänner, de äro ständigt tillsammans, då blott ämbetsplikterna medgiva det, så det är rart att få tala en stund med vår Jukka. Men nog är jag glad, att han fått en så god och passlig ämbetsbroder.

Jag övergår till Uriel. Hans öden växla under dessa år. I stort sett ser det ut att ljusna för honom. Men av ett brev i april 1879, framgår att han varit ett halvt år utan arbete och vistades hos Hulda i Östermark. I slutet av brevet skriver mormor: "Nu slutar jag brevet med det jag hade bort börja, med att tacka för att Uriel haft ett hem hos Er nästan ett halvt år /Uriel är bara 18 år; hans syster Hulda är 22 år// och för all syskonkärlek som kommit honom till del från Er sida. Gud belöne och välsigne Er för allt, allt!"

I maj har Uriel sökt anställning i Kuopio och Nyslott utan framgång. Hans mor, som planerar att tillbringa sommaren hos Hulda och ämnar taga Teodor med sig, skriver: "Jag har skrivit till faster Jeanette och bett, att Uriel finge vara hos henne på Lysarholmen, så att han icke behöver vara utan arbete och ensam, då mamma är borta. Jag har försökt göra vad jag kunnat och nu vill jag försöka kasta all omsorg på Gud. Han skall väl vara den faderslöses fader."

Av ett brev skrivet den 10.4.80 framgår det att Uriel har anställning i Helsingfors och är tillsammans med Daniel och Ivar. Ibland reser han dock till vänner i Walkeakoski. /W ligger 14 mil nordväst om Helsingfors vid sjöar, ganska nära Tammerfors. Orten dominerades av pappersbruk och var helt finsktalande.// "Vad månne det vara som lockar honom till det för honom så olyckliga Walkeakoski." skriver hans mor. Men hon är i varje fall lugnare för honom nu, då han är tillsammans med de goda bröderna Daniel och Ivar.

I ett annat brev skriver mormor: "Mycket vore att skriva om Uriel och den kamp och strid, som synes pågå inom honom. Men låtom oss inte upphöra att bedja till Gud, att han söker det förlorade fåret tills han finner det och bär det på sina axlar till det rätta fårahuset." Man ser med vilken känslans intensitet hon följer med sonens kamp.

Uriel stadgar sig också så småningom. I ett senare brev skriver mormor att, "Uriels onda ande nu har avlidit". Vem denna varit, är okänt. Hans namn nämns ingenstades. En annan gång skriver mormor: "Oskar fordrar brödernas borgen för den summa han lånar åt Uriel." Då jag nästa gång berättar om Uriel har han visat sig vara förmögen stora ansträngningar och har uppnått goda resultat.

Nu kommer turen till Hulda. Då hennes mor år 1876 skrivit om henne till Joel, berättade hon att Hulda hade ett friskt och vackert barn i

sin famn. Då bodde Hulda ännu i Östermark, där hennes man var adjunkt. Det första brevet år 1879 är skrivet 19.4. och börjar med orden: "Gud vare lov att ni nu lyckligen och väl bibehållna äro i ert nya hem. Det var visserligen en stor och kännbar förlust att er goda ko dog, men det är dock en skada som kan ersättas. Men jag fruktade så, att du skulle få någon skada i ditt nuvarande svaghetstillstånd, genom det oundvikliga besvär, som en flyttning för med sig. Nu få ni vara i lugn och ro, åtminstone två år framåt."

Min far var förordnad att sköta Jämijärvi församling, som lydde under Ikalis moderförsamling. Till Jämijärvi hade de alltså nu anlant. (Flyttningen hade företagits med häst.)

I maj /1879// skriver mormor: "Det känns riktigt trevligt att du nu är nöjd och har fått det bättre vad tjänarinnor och förrådsrum beträffar." Sedan tillägger hon: "De moln som nu så hotande och fruktade sväva över Edra huvuden låter Gud säkert försvinna, - ty Gud som pålägger bördan, bär också största delen därav, om vi blott inte hindra honom." (Vilka voro männe dessa moln?) I samma brev planeras mormors och Teodors sommarvistelse i Jämijärvi. Svärsonen Hugo har lovat skicka hästar emot till Kristinestad, men mormor avböjer det, eftersom ångbåtsturerna från Vasa till Kristinestad äro oregelbundna och säger att Teodor och hon nog kunna komma "sakta gungandes med skjutshäst."

Följande brev som finns i behåll är skrivet samma år /1879// i september. Under sommaren den 18.7. har inträffat en viktig händelse i Hulda familj. "Pikku veli" har sett dagens ljus. Förlossningen, vid vilken också Oskar assisterat, har varit synnerligen lätt och gossen är frisk och kraftig.

Men lilla Esther är ett sjukligt barn. Hennes mormor skriver: "Männe lilla Esther alls mera finns hos sin kära mamma och pappa, eller männe henne himmelske fadern redan har tagit henne till sig." Genom hela brevet andas oro för Esther. Det "förefaller dessutom som om Hulda vore bekymrad även för moderns hälsa, eftersom mormor skriver: "Du skall icke, egen Hulda, vara orolig för mig. Jag är frisk och rask! Och tror du inte att det för mig är tillfredsställande och trevligt att ännu på gamla dagar vara nyttig för mina kära barn. Gud har inte givit mig jordiska ägodelar att dela åt mina barn, men i stället har han unnat mig arbetsförmåga, och den vill jag så långt det räcker använda för mina barn. - Då jag på kvällen lägger mig i min goda säng tänker jag: Hurudan skall väl Huldans natt bli, då Esther är så sjuk!"

Det följande brevet är skrivet i oktober /1879//. Då är Esther återställd. Brevet är sällsynt livligt och utandas saknad. "Du kan ej tro,

huru jag längtar efter dina små, i synnerhet Esther, du skrev om henne så livligt, att jag fick en riktigt sugande längtan att krama henne. Men Esther lilla har väl redan hunnit bli främmande för mormor. Då du berättar om Esther påminner det mig så om Ivar sådan han var i sina späda barnår, sjuk och svag. Och som du minns var också han så vek och ömsint. Men nu har han ändå blivit ganska frisk och rask. Ständigt berätta mor och dotter för varandra om sina barn."Det är ju i barnen, som vi mödrar leva upp igen."

Hulda har ännu sin energiska ton, då hon förebrår Teodor för hans skrala skrivning i latin. (Vem skulle kunna tro det om min milda mamma?) Men då svarar hennes mor: "Eljes blev Teodor förfärligt sårad /han är 16 år//, då du skrev så obarmhärtigt, för att han hade underkänt i sin latinskrivning, ty sådant kan hända den bästa. Du skall alls inte tro att Teodor är någon odugling. Tvärtom är han en riktigt bra gosse."

I november /1879// samma år skriver mormor för ombytes skull också något om sig själv: "Inte skall du, älskade Hulda, tro att jag har det svårt på något sätt. Tvärtom, har jag det nu på gamla dagar det nu mycket bättre än i min ungdom. (Mormor är nu 60 år.)

Sju år har Hulda nu varit gift. Hennes mor önskar att hon med man och barn ska besöka barndomshemmet. "Hugo skulle få träffa gamla vänner, du skulle kanske för sista gången besöka ditt barndomshem och jag skulle få den obeskrivliga glädjen att taga emot och omfamna dig och barnen här i mitt eget hem". Tonfallet är också nu ivrigare än vanligt.

Min mormor hade varje år besökt sin dotter. Denna sommar såg det ut som om de alls icke skulle få råkas. De skriva fortfarande regelbundet till varandra och meddela varandra alla tilldragelser, från den största till den minsta.

Hulda längtar efter sina släktingar och forna vänner. Hon skriver att hon törstar efter underrättelser om faster Jeanette och kusinerna i Jakobstad, och hennes mor berättar allt hon vet om dem. "Då jag var i Jakobstad", skriver mormor, "läste faster Felix brev (Felix var faster J.s älsta son.) i vilket han skriver om alla mina gossar och berömmar dem och säger att faster Aurora har heder av sina gossar. Hon har uppfostrat så präktiga plantor. Du må tro att detta kändes ljuvt för mitt modershjärta. Men jag fick den nåden att tänka: 'Intet är den som sår, och intet är den som vattnar, utan Gud som giver växten'." Detta är en synpunkt som mormor ibland eljes återvänder till, då hon talar om uppfostran. Men då tillägger hon också, att man bör både så och vattna.

Om Heiklarna i Jakobstad berättar hon att de alltmera luta mot baptismen. I ett annat brev omnämner hon att i Vasa har uppstått en polemik med Joel i spetsen, ty han har "kastat ut stridshandsken" mellan

de högkyrkliga och baptisterna. Detta smärtar min mormor emedan "vi ha stått baptismen så nära."

Huldas småttingar äro dock brevens huvudintresse. Esthers hälsa är fortfarande vacklande men Hannes är pigg och livskraftig. Då båda äro friska är mormor lycklig. "Du kan icke tro, huru utsägligt det gläder mig, att dina barn äro så friska och glada! Oh, om deras fröjd och oskyldiga glädje finge glädja ditt, som det tyckes, så levnadströtta och matta sinne."

Mormor återvänder ofta till sin dotters betryckta sinnestämning. Det förefaller mig så överraskande, ty båda mina föräldrar ha skildrat livet i Jämijärvi som en särdeles ljus och lycklig tid.

Praktiska angelägenheter behandlas ofta. Mormor har sommaren 79 tagit med sig ullgarn, som hon återsänder "förvandlat till strumpor". En annan gång sänder hon ett klänningstyg och förklarar i detalj huru det skall sys. Klänningen skall vara "lång i livet, med en veckad rimsa nederst och vid handlederna, eftersom det nu är modärnt." Efteråt måste hon småle, eftersom hon för en gångs skull kommit att tala om vad som är modärnt. Hon fröjdar sig över att min mor i Jämijärvi har en trädgård, vilket icke var fallet i Östermark. Tjänarinnefrågan är ofta framme. Om dem talar mormor alltid vänligt.

14.12.79 föreslå mina föräldrar att min mormor skulle lämna sitt hem i Vasa och flytta till dem i Jämijärvi. Svaret är så karakteristiskt för min mormor att jag kopierar det:

"Ditt hjärtliga och kärleksfulla brev rörde mig djupt, men ännu måste jag neka att helt och hållet flytta till er, så gärna jag än gjorde det för egen del. Jag har ett så klart vittnesbörd inom mig, att min plats är hos Teodor så länge som han går i skola. Och vartill Gud sedan kallar mig, det vet han allena. Kanske bort från det timliga. Ty då Teodor inte mera behöver mig, känner jag att min uppgift på jorden är avslutad. Att överge Teodor och lämna honom åt andra /Teodor är 16 år gammal// , vore nästan som att plantera en planta, som är mitt i växten och inger gott hopp, i en ny jordmån. Det kunde lyckas men också misslyckas helt och hållet. Och skadan vore oersättlig. Teodor är nu i den åldern, och den riktning han nu får, den kommer han att behålla till livets slut. Och till min utsägliga tillfredsställelse tycker jag mig märka att han börjar sträva mot det som är gott och rätt."

Mormor återvänder igen till att man bör både så och vattna, om man önskar få se sitt arbete bära frukt.

I ett brev från den 27.3./18/80, framgår det återigen, huru medveten mormors inställning är till barnens uppfostran. Hon skriver till Hulda: "Esters hjärta tycks vara så öppet och mottagligt för Guds ord.

Försumma inte att tala med henne om Gud efter hennes emottagningsförmåga, ty det är en stor nåd, att kunskapen om Gud planteras i det späda barnahjärtat, växer där och blir liksom oskiljaktligt från hennes övriga väsen. Och den första religionsundervisningen tillkommer alltid barnets moder."

Av breven framgår inte, om mormor och Hulda alls träffades sommaren 1880. I ett brev säger mormor helt vemodsfyllt, att hon detta år ingenting förnummit av sommaren, hon har inte ens sett en grönskande äng eller en åker. Hon är inte ute utom då hon går till torget eller kyrkan.

Då jag ännu omnämner att Esther under sommaren 80 har legat sjuk i skarlakansfeber och en gång varit nära att drunkna i vattensån, äro säkert de viktigaste saker som röra Huldans liv denna gång berättade. Under en av Esthers sjukdomsperioder skriver hennes mormor till henne ett rörande litet brev. Jag kopierar det. Kanske det för kommande generationer har sitt intresse att se huru mormödrarna skrev på den tiden. /Esther var då fyra år gammal//

"Nu skall mummu-mamma (det framgår i många brev att Esther och Hannes benämnde sin mormor så) skriva ett litet brev till sin snälla lilla pia. Mummu-mamma har varit så bedrövad då liten Esther stackare varit så sjuk. Mummu har bett till Jesus, som är barnens vän, att han ska hjälpa liten Esther så att hon blir friskt eller så att han skulle taga Esther till sig i himlen, där Esther får en guldkrona på huvudet, palmer i handen och får sjunga med änglarna och där Esther inte behöver gråta och vara sjuk. Och vet Esther att snart blir det jul och då kommer också julbocken och hämtar åt Esther en ny stor docka och vad annat han kan hitta på, och åt Einar har julbocken lovat en ny stor häst, som har sadel och tömmar och som han kan rida på. Och nu ska Esther hälsa till lilla bror Hannes. Och nu slutar Mummu och ber sin lilla flicka att skriva till sin

Mormor."

Brevet är inte daterat men förefaller vara skrivet i slutet av 1879.

Synbarligen besökte inte mormor Jämijärvi på sommaren 80, eftersom hon redan på hösten börjar längta efter följande sommar då hon ämnar

resa till Jämijärvi och ta sin raska Maja med för att hjälpa Hulda med arbetet.

Bilden av min mormors relationer till Hulda och hennes man skulle inte vara tillräckligt betecknande om jag blott skulle skildra hennes intresse för barnbarnen, ekonomin, hushållet och min mors välbefinnande. Föremål för hennes intresse är i de flesta breven de ställen, min far möjligen kunde söka för att inkomsterna borde förbättras eller för att det ifrågavarande stället ligger närmare Vasa. Än talar hon om Vörö, än om Solv, ibland om Tammerfors och någon gång om Pörtom. Det förefaller till en viss grad förvånansvärt, då man tar i betraktande, att min far inte hörde till de präster, som oroliga ansöka om det ena stället efter det andra och då min mormor också var lugn till lynnet. Orsaken torde ha varit den ständigt energiska initiativfulle Joels inflytande eller måhända min fars passivitet. Eljes var min mormors och min fars relationer mycket goda, till och med intima.

Men nu är tid att lämna Hulda och ägna Daniel några rader. Han hade sannerligen inte visat sig vara långsam och flegmatisk, på inget vis hade han förtjänat benämningen "Mammans stackars Taje". Mormor skriver på hösten 1879. "Gossarna i Helsingfors veta inte ännu, om de slippa hem till julen. Då Ivar skriver, så jämrar han sig över Daniel, att han läser natt och dag och ber mig neka och varna honom. Och då Daniel skriver, säger han detsamma om Ivar. Så inte vet jag nu, vad jag ska skriva om den saken."

Daniel studerar maskinbyggnad i Polyteknikum. Ivar är första året vid universitetet. Daniel kommer i varje fall hem till julen. Jag kopierar ett brev med uppgifter angående honom, det är skrivet 23.12./18/79.

"Daniel, som på onsdagen kom hem, är sjuk. Han har slitit så förfärligt ont på resan, ty utom det eländiga väglaget, som mellan Tammerfors och Ikales lär vara obeskrivligt svårt, råkade han ut för den olyckan att få en förfärlig stör i magen av en vårdslöst körande mötare. Visserligen besökte han en läkare i Tammerfors, men han hade genast bort lägga sig, men istället fortsatte han resan på den hårda skakande vägen, så du kan förstå, huru han lidit på vägen. Han är nu så mager och blek att man knappast känner igen honom men så tålig och tystlåten. - Daniel skulle så gärna ha kommit genom Östermark för att få träffa Hugo och resonera med honom, men han kunde inte mera stå ut med att förlänga resan, fast han var så nära som i Kristinestad. Daniel hade med sig en stor mängd julklappar till er från Hugos hem."

/varför reser Daniel från Tammerfors? Och vilka färdmedel använder han? Rider han själv eller åker han i någon form av vagn? Och hur kan han få en stör i magen av en "mötare"? Hugos hem? är det hans föräldrars hem i Helsingfors männe?//

I detta brev talar mormor om Daniels skildringar av kriget, vilka synes ha gjort ett uppskakande intryck på henne. Eljes omnämner hon ytterst sällan händelser som inte beröra familjekretsen. /och vilket krig kan det handla om 1879. Har Daniel varit uti i något krig? eller har han talat om ett krig med sin mor?//

30.6.1880 berättar hon att Daniel avslutat sin kurs i Helsingfors. Hans studier har alltså gått snabbt. Han är i sällskap med Ivar på väg till Vasa genom Jämijärvi. I slutet av juni reser han till Lysarholmen, där han får vila och där han "synbarligen har trevligt eftersom han stannar där." Åter har faster Jeanette, ehuru gammal och svag, kommit ihåg att bereda tillfälle för Daniel att vila sig.

Daniel har redan fått anställning i Petersburg. Modern är fullt sysselsatt med att få honom resfärdig. Också det är en orsak varför hon inte kunnat resa till Hulda på sitt sedvanliga "sommarlov". Hon skriver: "Jag har så förfärligt litet hunnit utrusta Daniel, att jag inte kan lämna allt, i synnerhet som det lär gå många år förrän han igen besöker hemmet - om någonsin under min livstid."

18.9./18/80 skriver mormor: "Daniels ställning i Petersburg är så god som möjligen kan väntas så här i början av hans bana." Men redan 21.10./18/81 har Daniel hunnit resa till Amerika, där han stannade 21 år. /alltså från 23 års ålder - åter när han var 44 år gammal år 1902. //

Hans mor skriver: "Av Daniel har vi igen haft brev. Han har lämnat sitt vackra förtjusande Milvoke och bor nu i Minneapolis i Minnesota. Inte tycks han trivas där men han har stora möjligheter att få en anställning där, så att han tror, att han stannar där en längre tid. Han skriver att han reder sig ganska bra med engelskan, så att han nu har lättare att tala det än finska. - Nog är det välkommet för Daniel, om ni då och då skriva till honom. Han tycks med trånad längta efter brev från de egna. Men underbart är det att Daniel där också i den främmande världsdelen har funnit vänner och gynnare."

I Amerika har Daniel blivit bekant med en person vid namn Bergstadis från Viborg. Han besöker honom ofta och till och med bor hos honom. Så hade Daniel alltså genom flit och skicklighet börjat bana sig väg. Han fick småningom i Amerika ett vittomfattande arbetsfält och samlade sig en anseende förmögenhet. Av Daniels från Amerika skrivna

brev finns inte i min ägo ett enda före år 89. Men från den tiden ända fram till 92 finns många bevarade.

Ivars namn har ofta förekommit i mormors brev från denna period men de omständigheter som i tidsföljd beröra honom äro ännu oomnämnda samt de tankar och känslor dessa framkallat. På våren 1878 blev Ivar student. Brev som beröra denna händelse, äger jag inte. Mormor frågar i ett odaterat brev från Ivars skoltid: "Har Alfred talat om för er, att Ivar är lyceets primus? (Alfred Ingman /1860-1917//, en äldre bror till Lauri Ingman, Ivars närmaste kamrat i Vasa.)

18.10.79. skriver mormor till Hulda: "Ivar skriver att hans studier fortsskrida bra. Men det oaktat, tror han att det kommer att räcka sex år innan han kan hoppas på lagerkransen. Det är en så lång tid att jag inte ens vågar tänka så långt in i framtiden." Ivar själv skriver i ett brev: "Oskar anslår för mig en för kort tid, då han menar att jag bör bli färdig med fem års studier. Det jag har att genomgå, är inte litet, och jag vill göra det ordentligt." Jag har en del av Ivar skrivna brev, vilka är daterade fast årtalet saknas. Att sluta av de saker de behandla, äro dessa brev från åren 79, 80, 81.

Det förvånar att i ett brev som är daterat 8.11, och synes vara från år 79, berättas, att Ivar iförd frack med vit kravatt skall på avdelningens årsfest hålla tal för självaste "rector magnificus". Till det ändamålet har han fått fribiljett till festen, ty avdelningen visste, att han inte eljes skulle ha kommit dit. Ett sådant nöje kostade 20 mk och den summan skulle han inte haft råd till. Morbror Ivar har senare berättat att universitetets rektor icke anlände till festen och att han höll sitt tal på latin. Det emottogs med livliga applåder. Numera minns morbror Ivar inte vilket ämnet var för talet.

Ivar har i början av sin studietid fått rum hos August Schaumann (redaktör för Hufvudstadsbladet, bror till fru Jeanette Heikel) vars son han läser med. Denne gosse skall tentera in till lycéet. I ett brev av den 16.2. troligen 80, gör Ivar reda för sin ekonomi. Tidigare har han gjort reda för samma sak i ett brev skrivet i januari. Av dessa framgår att han dagligen arbetar tre timmar för att förtjäna, varigenom han blir i stånd att bestrida hälften av sina utgifter. Inalles har han skulder 660 mk. Hans mor har helt och hållet stått för hans utgifter den första terminen. I februari skriver han: "Det jag fick av Schaumanns jämte stipendiet hava räckt så bra till att jag inte har behövt begära pengar av Oskar sedan november och inte behöver jag göra det förrän i mars." Att det går bra med studierna är självklart.

Avdelningslivet tar också mycken tid i anspråk. I ett brev klagat han, att varje kväll är upptagen av sammanträden. I ett annat brev

berättar han att kamraterna hava samlats hos honom för att diskutera "dagens frågor". Nöjen och umgängesliv kommo ej i fråga. Bröderna Oskar, Daniel, Uriel och Ivar sammanträffa ofta. "Nog tycks vi hålla stadigt ihop", skriver Ivar. Till andra människor har han ej tid att gå. En liten smått lustig historia mitt i allt. Ivar hade för 3 mark köpt lotter i ett lotteri, som skulle hållas för Kuopio svenska lyseum. Han vann en flaska munklikör. Då han inte ville dricka upp det själv, ännu mindre "bjuda kamrater för att suppa", skänkte han den åt sitt värdfolk Schaumanns, vilka ansågo det vara en stor artighet.

Som bevis för, huru varmt förhållandet var mellan Ivar och modern, anför jag ett litet brevutdrag från den 16 februari: "Det är kanske för mycket begärt att så ofta vänta brev av vår gamla mamma, men ändå vill det vara så, att genast då man fått brev av mamma, börjar man genast längta efter ett nytt. Det största nöjet här i Helsingfors är att få brev från mamma och då man har läst det många gånger få gå med det till bröderna och med dem tala om mamma och hemmet. Därför förefaller väntan på brev alltid lång, och om mammas svar också någon gång skulle dröja längre, vilja vi icke alltid komma ihåg, att mamma har mycket annat att göra än att skriva till oss och dessutom inte alltid orkar skriva."

Sådana brev underlättade säkert moderns arbetsbörda och gävo henne kraft till nya ansträngningar. Något ansträngande var det också att hålla unga Teodor på en städad och snäll skolgosses smala, nyttiga och tråkiga väg. Den 14.12.79. berättar hans mor, att han fått ett riktigt tillfredsställande betyg, i flit och uppmärksamhet hade han haft en hel 10.

Den 27.3.-80 skriver mormor till Hulda: "Du frågar huru Teodor sköter sina studier. Jag vet inte vad jag ska svara därpå. I mitt tycke sköter han dem ganska lamt, men då vitsorden komma få vi se, hurudana hans framsteg varit. Strax efter påsken börjar skriftskolan för lyceisterna och fruntimmersskolans elever. Gud give, att kristendomens sanningar skulle bli en levande kraft inom honom!" /Skriftskolan är undervisningen inför den kyrkliga konfirmationen, som brukade ses som början till vuxenlivet.//

Den 24.4.-80 fruktar mormor att Teodor "knallar åt sig någon hud till sommaren. /Så står det och UW har inte en aning om vad uttrycket betyder // Då är det bäst att han stannar hemma och läser för Ivar." Så gick det även. Denna omständighet jämte förberedelserna för Daniels resa bidrog till att hindra mormor att besöka Jämijärvi under sommaren.

Den 26.6.-80 skriver hon att "Teodor nu läser och skriver så flitigt, ty han ämnar komma till er i jakttiden." Ett betecknande exempel på Teodors jaktiver och oförmåga att förstå moderns ekonomiska

svårigheter är följande händelse. En av faderns kusiner Greta Talin ("Greta Talin, pappas kusin") hade som arv åt "August Heikels omyndiga barn" lämnat 200 mk. Teodor köpte för dem ett jaktgevär. På hösten gick han igenom förhöret.

Den 23.10 /1880// tycks mormor vara riktigt nöjd med sin yngsta telning. Som Teodors rumskamrat är nu en dotterson till häradskrivare Kjellman, Voldemar Backman (sedermera läkare i Nykarleby, titulärprofessor) /samme man som senare blev stadsläkare i Vasa, 1917 och då god vän med Joel Heikels son Gunnar. Hans hustru Elisabeth var också läkare och var den som skötte Victoria Heikel 1919 när hon insjuknade och dog av spanska sjukan i maj.// som mormor tycker mycket om. Dörren står öppen mellan hennes och gossarnas rum, när de läsa sina läxor.

En bra gosse var Teodor dock, om han också liknade ett istadigt föl, då det skall köras in. Varmhjärtad var han också. Hans mor skriver till Hulda: "Teodor blir alltid så mystisk, då du skriver att Esther är skral. Teodor säger att Esther är det enda barn han någonsin har älskat." År 1884 avlade Teodor sin studentexamen. Så lämnar jag Teodor på en tid. Då jag nästa gång talar om honom kunna vi konstatera, att han har varit en planta, som det har varit mödan värt att "plantera och vattna", ty plantan blev god.

"Jakobstad Heiklarna" förblevo hennes nära vänner också efter faster Jeanettes död. I synnerhet tryggde sig Thure till henne. Då han senare fick en god hustru, som dock saknade "bokbildning", tryggade sig även hon till mormor och kom ihåg henne med kärlek och tacksamhet till sin död. Thures dotter har berättat mig, att hennes mor ofta talade om "faster Aurora" och omnämnt att, då hon som ung fru kom till sin mans något aristokratiska familj, kände hon sig ängslig och hjälplös. "Faster Aurora" tog då hand om henne och gav henne goda råd, huru hon skulle förhålla sig till sin nya släkt och ordna sitt hem. Detta gjorde hon så lugnt och finkänsligt att den unga fruns ängslan försvann och hon vände sig allt framgent med förtroende till "faster Aurora".

Thures systrar besökte också mormor, då de kommo till Vasa för att träffa sina trosbröder och systrar. Särskilt fästad vid mormor var Henrik Heikels älsta dotter, den kloka, varmhjärtade och sympatiska Anna, som varit grundare för Finlands största dövstumsskola i Jakobstad.

Något egentligt umgänge hade mormor inte i Vasa. I breven omnämns nu och då medlemmar av familjen Ingman. Alfred Ingman var ju Ivars närmaste kamrat. Mormor omnämner också ibland att hon varit hos Joel på syförening för hednamissionen. Någon gammal prästänka träffade hon nu och då. System Fredrika Enebergs pratsamma dotter gift

med lantmätar Barker besökte även sin moster. Till mormors bekanta hörde också kapten Granholms familj.

En liten romantisk händelse kan även omnämnas från denna tid. En gammal pastor (namnet känner jag ej) som i sin ungdom varit förtjust i min mormor, besökte henne under Vasaperioden.

Men mormors egentliga omgivning utgjordes dock av familjekretsen och Joels familj. Till den hörde också på sätt och vis de hos henne boende skolgossarna. I troget minne har hon bevarats av den redan omnämnde Voldemar Backman. Särskilt fästad vid henne var också publicisten Sigurd Roos. /S Roos 1861-1918, tog examen i Vasa 1883 (troligen studentexamen), studerade juridik, blev författare och journalist. Huvudredaktör för *Viborgs Nyheter* från 1899. Vad dog han av 1918? Inbördeskriget? Spanska sjukan? Eller ? Han skrev böcker bl a *Nationalstrejken i Finland*, 1906./

Sedan Teodor blivit student /våren 1884// flyttade mormor från Vasa. Ett tungt men fruktbringande arbete hade hon där utfört. Ålderdomen började nalkas och krafterna avtogo. Morbror Ivar berättar, att hon en gång var så trött, då hon kom hem från torget, att hon svimmade på gatan. Främmande människor hade lett henne hem och burit hennes torgkorg.

Omväxling och uppmuntran i de dagliga mödorna hämtade sönerns brev. Alla dessa bära vittne om deras stora kärlek till modern och de flesta breven kunna förtälja att gossarna hade framgång i sitt arbete. Under ferierna vistades de hemma, då de icke voro hos syster Hulda i Jämijärvi. Där tillbringade också mormor en stor del av sina ferier. Fast "ferier" är inte det rätta ordet. Arbete och möda väntade henne även där men också hjärtats lycka, ty förhållandet mellan mor och dotter var så intimt, att min mor ännu då hon var 70 år sade åt mig, att hon fortfarande i sina tankar samtalar med sin mor om allt, vad hon har på hjärtat, och att hennes mor ännu lättar hennes bördor.

I Ivars hem 1885 - 1894 och morbrödernas senare öden **Aurora Heikel i Ivars hem**

Det har redan omnämnts. att Teodor blev student 1884. Då flyttade mormor från Vasa. År 1885 bildade Ivar eget hem, vars vårdarinna hans mor blev. Var mormor vistades 1884-1885 kan jag ej med säkerhet säga. Sannolikt är att hon bodde hos Hulda. Men då min föräldrar på våren 1885 flyttade till Kronoby från Jämijärvi, var mormor inte med om flyttningen.

Några skriftliga underrättelser existerar inte mellan åren 1885 och 1889. Men från sistnämnda år finns återigen en hel serie, som fortsätter under förloppet av två år. Det första är daterat 24.9.1889. Då har mormor redan bott fyra år i Helsingfors i Ivars hem. År 1890 flyttade de till Georgsgatan 2. Det hemmet besökte också jag vid fyra års ålder. Det var deras trevligaste hem. Dessförinnan hade de bott på flera ställen, först 1885 Malmgatan 2, sedan Södra Magasinsgatan, Bergsgatan, Annegatan 3. Det var många flyttningar.

Ytterst sällan talar mormor om sig själv, men då man börjar fördjupa sig i hennes brev från år 1889 märker man genast, att de ge uttryck för en alldeles annorlunda livsinställning än breven från Vasa. Den egentliga kampen är slutförd. Hon har fyllt 70 år. Barnen, för vilkas framtid hon arbetat och över vilkas andliga utveckling hon vakat försökande inpräglade hos dem de grundsatser, som för henne äro heliga, hava börjat gå sina egna vägar. De flesta ha redan egen anställning, eget hem, maka och barn.

Mormors hjärtebarn Ivar är sedan 1888 professor i grekiska vid universitetet i Helsingfors. /eftersom han var född 1861 var han alltså 27 eller 28 år gammal när han blev professor// Från 1885 hade han haft anställning som modersmåls lärare i "Brobergsska samskolan". Han var docent vid universitetet. Han är ännu ogift. Naturligt är att den gamla modern har ett hem hos honom.

Av breven framgår att hon är lycklig, icke skrytsam och stolt över sina söner. Hon har blott liksom oförmärkt övergått till ett nytt tillstånd - ålderdomen. Barnen är liksom förr innehållet i hennes liv. Hon följer med deras öden, hon skriver till dem, de besöka henne. Men spänningen har givit vika. Hon står icke mera i ansvar för deras kropps- och själsutveckling.

Många mödrar kunna icke under hela sitt liv släppa greppet om sina barn. De behöva ständigt bevis på deras kärlek, de behöva ständigt ha dem i sin närhet. Sådan var icke mormor. Hon har frid, friden hos en god människa, som fullgjort sin plikt. Hon fordrar icke och begär icke. Men hon har ännu mycket att ge. Hon hjälper när någon av barnen är i behov av hennes hjälp. Och den behövs på många håll.

Mest behöva Ivar och Hulda henne. Hon vårdar Ivars hem. Hon berättar att hon hänger gardinerna framför fönstren "i puffar", att Ivar ger ut en läsebok, att han går på sammanträden o s v. Men hon klagar aldrig över, att hon kommer att vara mycket allena eller att något skulle fattas henne. Hon är blott litet nedstämd, för att Hulda inte kommer att få brev så ofta som det vore värt. Hon skriver den 8.11.89.: "Det var nog illa, att du så länge måste vänta på brev från mig, men ser du, ålderdomen

kräver med kraftig hand ut sin rätt hos mig. Och ju mer tiden lider, desto mer känner jag min förmåga avta och min företagsamhet slappas av även i små saker."

Kanske förmågan har avtagit och företagsamheten slappats, i varje fall förslå de fullständigt till det arbete, mormor då har att utföra. Skötseln av Ivars hem var icke hennes enda uppgift på den tiden. I detta arbete hade hon god hjälp av tjänarinnan Lina, som hon tyckte mycket om. Förnöjsamheten med tjänarinnorna tycks ha varit kroniskt hos mormor. I hemmet bodde också ett barn, Huldass 13åriga dotter Esther, medan hon besökte Finska fruntimmersskolan i Helsingfors. Hon vårdade sig om Esthers hälsa och skaffade hennes kläder. Hon följde med hennes skolgång.

Hösten 1889 vistas Esther i Kronoby. Alla Huldass barn ha den hösten kikhosta, och Esther kan fortsätta skolan först efter jul. Mormor upprepar ofta i sin brev, att Esther ska försöka läsa hemma för att kunna följa med sina klasskamrater efter jul. Samtidigt ger hon goda råd, huru Esther ska skötas. Mormors förmaningar ha inte varit förgäves. Esther har läst sina skolämnen och kan, då hon efter jul återvänder till skolan, följa med undervisningen i samma klass som kamraterna.

Jag skall anföra några utdrag ur mormors brev från denna tiden. Genom dem får man en inblick i barnens dåtida förhållanden och moderns tankar om dem. Om Oskar skriver hon: "Oskar tar så mycket arbete nu för tiden, att det nästan gränsar till det omöjliga att få tala med honom. Då man någon gång är hos Oskar, har han så skyndsamt, att han springer genom rummet." Det oaktat hinner Oskar besöka sin mor två gånger i veckan och genom henne ge Hulda noggranna råd, huru hennes barn skola skötas i olika sjukdomar.

Även de andra barnen ge nuförtiden anledning till glädje. Joel har sökt från Vasa till Korsnäs, men modern är glad, att det ingen förflyttning blir av. Ett mörkt moln vilar över familjen. Annas sjukdom (gikt) har blivit så elakartad, att det har behövts flera personers hjälp att vända henne i sängen." Denna sjuka kvinna har dock fött ytterligare två barn till världen, sonen Arvid 1882 och dottern Vivi 1887.

Uriels liv har fått en lycklig vändning. Han har äntligen fått ett eget apotek i Virdois. Den 6.2.1890 skriver mormor:

"Efter ett par veckor kommer Uriel hit och löser sin apotekarfullmakt till Wirdois. Då Oskar kom med den glada underrättelsen, att senaten givit Uriel apoteksprivilegiet till Wirdois, så kändes det inom mig, att nu låter du Herre din tjänarinna fara i frid i det att Uriel så tidigt blev skild från hemmets hägn, har gnagat som en tärande mask i mitt inre.

Men nu, när hans framtid, mänskligt beräknad är tryggad, är det som den oförståndssynden vore borttagen och förlåten."

En annan gång skriver hon i anledning av att min mor skickat henne ett utdrag från Suometar, vari tydligen ingått några personuppgifter om Uriel:

"Tack så mycket för att du skickade, det där utdraget ur Suometar om Uriel, men vi hade redan läst det från en finsk tidning från Vasa, som Joel skickade till oss, men på Suometer är det mycket trevligare beskrivet, ty på tidningen från Vasa var det alltför mycket skroppande och braskande. I början av nästa vecka ämna Uriels flytta till Wirdois."

Mormor hade nu äntligen fått en oblandad glädje av Uriel. Men icke heller nu vill hon att man ska tala "skroppande och braskande" om honom. Uriel hade nu också en ung hustru och år 1884 har deras enda barn Astrid sett dagens ljus.

Daniel saknar hon, som naturligt är. Brevväxlingen med honom är icke mera efter flera års skilsmässa så livlig som med de andra barnen. (Till min mor exempelvis skriver hon varje vecka) Den 8.11.89 skriver mormor till Hulda: "Nej, nu måste jag sluta för jag måste försöka få ihop ett brev till Daniel. Jag har ej skrivit dit sedan i augusti. Har ni sänt edra barns fotografier till honom?"

Daniel skriver, också han, några brev i året till sin mor och dessa brev sändas sedan till syskonen. Den 5.12 har Daniel skrivit och den 25.1.90 har det kommit ett nytt brev från honom.

"Jag minns inte, om jag berättat, att vi efter jul haft ett brev av Daniel och att han däri berättar att han från nyåret skall bli direktör för en fabrik, och då får han 2000 mk lönetillägg i året. Så ser Gud till änkors nöd och giver deras barn bröd. Du skall inte heller Hulda bekymra dig över er fattigdom. Gud har nog i beredskap en del åt er och edra barn."

Mammas stackars Taje har alltså lyckats bryta sig en bana i den nya världen. Och ändå plågades han ständigt i sin barndom av en mindervärdeskänsla och ansåg sig vara långsammare och mindre begåvad än de övriga bröderna.

I november 1889 får mormor besök av sin yngste son Teodor. Han har genomgått Evois forstinstitut. Därefter har han haft arbete i olika delar av landet. Den 3.11. 89. skriver hans mor:

"Teodor är nu bortrest på en forstlig förrättning i Gustaf Adolfs socken. Teodor har blivit en så tänkande och stadgad ung man! Ensamheten i skogarna tycks ha verkat så uppfostrande och förädlande på honom. Han har berett mig mycken inre glädje genom sin härvaro. Han är nästan aldrig ute, utan håller mig

sällskap hela långa kvällarna och läser stundom för mig. Även Ivar tycker, att han förkovrat sig mycket till sitt inre och även i kunskaper och vetande. Han har nämligen på alla sina små ledigheter sysselsatt sig med nyttig läsning. Nu har jag tvärtemot min vana hållit lovtal över en av mina gossar. Förlåt!"

Ett sådant lovtal är också en sällsynthet hos mormor. Endast de barn, som givit henne anledning till bekymmer, Uriel och Teodor, få ett slags lovtal. Men "praktupplagorna bli knappast omnämnda. Många mödrar göra tvärtom! Att Teodor denna gång varit sin mor till glädje, kunna vi se av följande ord:

"Jag har mycket saknat Esther, ty hon var mitt dagliga och nästan enda sällskap och ännu större skulle min saknad ha varit, om icke Teodor till all lycka kommit och dröjt hela hösten."

En liten inblick i alla sönerns liv får man genom dessa under loppet av två år skrivna brev. Mera sällan talas om Ivar, ehuru modern och han har gemensamt hem. Kanske det beror därpå, att han och modern höra så intimt samman och att deras inbördes förhållande var så naturligt, att mormor icke behövde några ord för att berätta därom. Ibland omnämns att "Ivar har varit förkyld". Ofta skriver hon till min mor: "Sörj icke över omkostnaderna. Ivar önskar att få sköta den sidan av saken." Men aldrig förekomma några lovtal över Ivars givmildhet o s v, som om Ivars välvilja skulle ha varit den naturligaste sak i världen.

Eftersom dessa brev äro skrivna till min mor är det naturligt att det största intresset visas för Huldans angelägenheter. Men även en annan orsak fanns. Sönerns intressen stodo icke på samma sätt nära modern. De hade icke mera så många beröringspunkter med sin mor, som Hulda. Mor och dotter voro fästa vid varandra med sällsynt intima band. Då min mormor ännu kämpade mot fattigdom, då hon släpade för sina barn, hade Hulda ända från barnaåren varit hennes förtrogna och hjälp. Hon delade moderns alla bekymmer, men hennes sinne var ungt och hoppfullt, och så kunde hon hjälpa modern att se ljust på framtiden.

Men sedan Hulda gift sig, fick hon i sin tur pröva på, vad det betyder, att ha ansvar för många barns vård och uppfostran. Min mormor hade utkämpat den kampen. Hennes sinne var lugnt, men hjärtat hade icke kallnat. Hon erfar på nytt fröjden över barnens födelse, deras joller, deras lekar och utveckling. Men hon fick också på nytt pröva på sorgerna över deras sjukdom och död.

I det första brev som finns bevarat från 1889 talar mormor om Huldass lilla gosses Martin Nathanaels död. Denna gosse dog i september 1889 i kikhosta. Han var då blott två månader gammal. Den 24 september skriver mormor: "Mina tankar äro ständigt hos Eder. Huru måne du nu orkat med alla dina åligganden och det myckna bråket /bråk betydde besvär//, som varit en följd av lilla Martins bortgång. Mycket tomt och ledsamt kan det väl kännas, fast du har än så många kära små älsklingar kvar, som begär din moderliga vård."

I detta sammanhang kommer jag att tänka på ett för mormor karakteristiska drag. Hon talar med ömhet och värme om sina barnbarn, ofta omtalar hon med tacksamhet den kärlek, som från deras sida kommit henne till del men några uttryck för en omedelbart framkvällande glädje har jag aldrig påträffat i hennes brev. Måne det var ett karaktärsdrag, eller måne livet så hade tryckt henne, att glädjen aldrig spontant kunde kvälla fram?! Å andra sidan gav hon heller aldrig uttryck åt bitterhet. (Den enda gång jag påträffar en sådan känsla är, då hon talar om att andra efter mannens död, tyckte att hon blott skulle "släpa sig fram") Hon klandrar ingen och hon knotar över intet. Men följande rader torde ge en viss inblick i hennes rådande känslöstämning. Den 3.11.89 skriver hon till Hulda:

"Men Hulda, varför håller du så hårt i med sorgen över liten Martin? Jag tycker att du hade skäl att tacka Gud att han förlöstat helst ett av dina barn från de många och stora lidanden jordelivet har att bjuda på, - och i mödor och arbete hänfar vårt liv, även för dem som tyckes hava det bra och på sistone dock döden med sin hårda kamp och strid. Och liten Martin har övervunnit det som återstår för oss, som ännu leva, att genomgå. Medföljande trösteord bad Teodor att jag skulle sända till dig."

Tyvärr framgår inte, vilka dessa "trösteord" voro. Fastän sådana ord kunde ge anledning att tro, att mormors inställning till livet präglades av någon slags likgiltighet, ge hennes brev en helt annan syn på saken. Med aldrig svikande intresse tar hon del i minsta detalj i Wecksellska familjens liv. Hon skriver den 23.8.:

"Först och främst bör Du tacka Hugo för hans så vänliga och trevliga brev. Jag hade riktigt gott av dess innehåll, men tillika kände jag mig i mitt inre så slagen av den ödmjuka och kärleksfulla ande, som genomgår hela brevet. Måtte Gud få leda och med min ande föra och hålla oss vid ödmjukheten, ty de ödmjuka giver han nåd!"

Alltid då mormor omnämner sin svärsons brev, framgår det, att han skrivit om andliga ting, och att breven varit så "vänliga". Den 25.2.90:

"Tacka Hugo så hjärtligt för hans innehållsrika brev. Det finnes så mycket behjärtansvärt i det. Att nu besvara det ordentligt, har jag ej förmåga till."

Min far var också en verklig andans man och varmt fästad vid Huldans mor. Men hans tankar sysslade så mycket med översinnliga ting, att Hulda icke i praktiska angelägenheter fick det stöd och hjälp hon var i behov av. Mormor däremot var alltid beredd att rådgöra med henne om livets praktiska ting. Hon förmedlade försäljandet av det smör, som kom in vid uppbörden. /Prästen fick sin lön in natura, t ex i smör och fick sedan sälja det för att få in egna kontanter // Hon skickade av de filtremсор, som min farbror Alfred Wecksell /1845-1906; en annan bror var Josef Julius Wecksell 1838-1907, poet som står staty i Åbo// skänkte från sin hattfabrik. Av dem vävdes sedan vackra och hållbara mattor. Då hon fick ut sin pension /varifrån fick hon pension?// köpte hon åt Hulda och hennes barn, än klänningstyg, än skodon, än mössor. Hennes lilla pension var verkligen som ett ymnighetshorn. Den förslog under årtionden till gåvor åt Huldans barn.

Men utom den omsorgen hon ägnade den materiella sidan i Huldans hem, hade hon ett outtömligt intresse för Huldans barns uppfostran. Hannes / då 11 år // gick i skolan i Gamlakarleby: finskan tycks ha vållat honom svårigheter. Den 6.3.90 skriver hans mormor:

"Jag kommer mycket ihåg Hannes gossen. Ej bör han förebrås om han får någon anmärkning för läxan i skolan, utan tröstas och uppmuntras till större flit. Den taktiken har jag haft med mina gossar, då de gingo i skolan, och då fingo de nytt mod att åter gripa an med arbetet. Och finskan är ju så svår, att inte är det underligt att det vill häfta för Hannes gossen i början, ty hans underbyggnad har ej varit särdeles stor."

År 1890 besöker Hulda sin gamla mor i Helsingfors. Min mormors längtan medan hon väntar Hulda och hennes uttryck av saknad sedan Hulda rest, är sällsynt intensiva. Då Hulda talar om svårigheterna att lämna hemmet, / Hulda har vid den här tiden sex barn och ett som nyligen dött, i september 1889, 2 månader gammal// skriver hennes mor:

"En fråga vill jag göra dig och lägga dig på hjärtat. Du har nu varit gift i 16 år, och jag har varje år besökt dig, och dröjt veckor och månader under allehanda omständigheter. Och nu, när dig beretts tillfälle att besöka din 70-åriga mor, så framhåller du allehanda förhinder och vägrar att komma. Tänk

på den möjligheten, att vi ej mera skulle träffas och att jag ej skulle leva till sommaren."

En sådan ton är sällsynt i mormors brev men en av hennes jämnåriga hade just då dött efter tre dagars sjukdom. Efter det Hulda rest skriver hon igen: "Så ledsamt har jag haft sedan du rest, att jag ej kände större saknad, då du första gången flyttade från mig."

Eljes var denna min mors resa till Helsingfors i mars 1890 för mig personligen en stor upplevelse. Ty jag fick följa med. Jag hade ej ännu fyllt fem år, men min mormors hem med den sidenbeklädda möbeln i salen, med telefon, thekök /kan det vara en samovar?// och andra förut osedda underbara föremål har för evigt inristats i mitt minne. Detta hem låg vid Georgsgatan 2. Jag minns så väl min mormor med spetsmössa på huvudet, min syster Esther med hallonfärgad klänning och bruna lockar som bundits med en svart sidenrosett i nacken. Hon och mormor tycktes mig tillhöra en förnämre värld än den som omgav mig hemma. Min mor, som enligt mormors brev från denna tid var nedtyngd av sorg efter lilla Martins död, måtte ha varit glad åt sin resa, ty jag har det minnet att hon var livlig och vacker i sin nya klänning. Denna resa gav sedan anledning till många utläggningar en lång tid framåt.

Om inte den trogna Maja kommit från Vasa för att sköta hemmet i Kronoby, hade min mor inte kunnat slita sig lös från hemmet.

Här har jag nu framställt de viktigaste händelserna och känslöstämningarna i mormors liv under perioden 1889-90. Följande brevserie är från åren 1891, 92. I den mån genom dem framgår nya familjetilldragelser och av dem föranledda känslor och uttalanden skall jag anföra dem.

Breven från åren 1891, 1892

Ett enda år har förflutit sedan föregående brevserie. En del nya familjetilldragelser kunna dock anteckas. I detta sammanhang ska jag också ge en kort sammanfattning av morbrödernas senare öden.

I ett av breven tillkännager min mormor, att Daniels unga vackra hustru dött. Den 3.2.91 skriver hon:

"Mitt hjärta har dessa tider varit så sjukt och blödande! Daniel, där i det fjärran landet! Han har drabbats av ett hårt slag. Hans dagars tröst har tagits ifrån honom. Give Gud, att hon skulle fått skiljas i tron på sin frälsare."

Den 21.2. 91: "I går fick vi brev från Daniel. Han tycks med stor ödmjukhet börja sig under det hårda och förkrossande slag, som träffat honom."

Daniels brev skickas sedan till bröderna Uriel, Joel, Teodor. Sist kommer det till Hulda, som återsänder det till modern. Den 28.9.91 kommer ett nytt sorgebud från Daniel: "Åter ett sorgebud från Amerika. Daniels lille gosse har dött den 27 juli. Mycket tycks han sakna sin lilla älskling." Då Daniel begravt dessa sina båda kära, tycks hans jordiska lycka vara slut. Såväl den i sin ungdoms vår döda Florence och lilla Irving Augusts fotografier finns ännu i det album som mormor lämnat efter sig. Ofta betraktade jag dem som barn. De väckte alltid hos mig en vemodfull stämning. De vore det synliga minne som fanns var av "Mammas stackars Tajes" vårdrommar, som visnade i sin vackraste blomningstid.

Daniel ingick efter ett år ett nytt äktenskap med Bertha Nordberg. Härom skriver hans mor:

"Samtidigt som detta brev kommer, får ni underrättelse från Vasa att Daniel är förlovad och ämnar gifta sig. Nå ja! Detta är ju ett lovligt förehavande! Mätte lycka och välsignelse följa honom i det påtänkta förbundet! Stackars Taje är så ensam i det fjärran landet! Må vi hoppas att han i Bertha Nordberg funnit en hjärtevän, som är villig att dela med honom lust och nöd. Lite vemodigt känns det dock, att det glada hoppet att få se honom här i sommar, svek. - Kanske det förefaller er egendomligt, att ni inte få Daniels brev dit, men då det huvudsakligen innehåller detsamma som Berthas brev, så sänder jag hellre Berthas, så att ni få någon slags uppfattning om er blivande svägerska."

Intimt blev aldrig förhållandet mellan mormor och Bertha Nordberg någonsin. Daniels andra hustru flyttade snart efter bröllopet till Finland. Hon hade många sociala- och affärsintressen. / Berta Dorothea Heikel 1860-1943; ev finns brev från henne till Ingeborg von Alfthan i ÅAH i arkiv Gadolin//

På gamla dar köpte Daniel Yli-Lemo Gård nära Åbo. På Yli-Lemo tillbragte han sina sista år med sin hustru och deras fosterdotter / Bertas styvson Erwing August Heikel, som kanske var Daniels äkta son? hittad på näte//. Daniel blev på gamla dar alldeles döv och levde isolerad från omgivningen. På Yli-Lemo dog han också. Hans hustru sålde gården efter mannens död. / Daniel Heikel levde 20 oktober 1858-5 maj 1919. Dödsdatum gör att man kan undra om han också dog av spanska sjukan, som hans brorson Gunnar Heikel, som dog så gott som samtidigt i Helsingfors Annan uppgift att han dog 1925?// Daniel hade i Amerika

samlat en ansenlig förmögenhet, men hjärtats lycka varade en mycket kort tid. Han var kanske sist och slutligen ändå "Mammas stackars Taje".

Uriel skötte sitt apotek i Virdois. Riktigt frisk var han aldrig. Han besvärades av ständiga katarrer och en svag mage.

Penningbekymmer hade han också. Den 21.2.89 skriver hans mor:

"Uriel kom hit för några dagar förrän Esther kommit, och var sjuk hela tiden han var här, han dröjde en vecka och sjuk var han också då han reste, men nu har jag haft brev, och det är så förhoppningsfullt att det riktigt kännts som balsam för mitt sjuka hjärta. Brevet medföljer. Lånet, som han där talar om, är beviljat. Och fyra bröder är i borgen. Jag tycker det är så vackert, att fyra bröder enats att hjälpa Uriel."

Efter att i många år ha skött sitt apotek i Virdois, flyttade Uriel till Borgå, där han köpt sig ett annat apotek. Han bodde icke där många år. Redan i Virdois hade han förlorat sin enda dotter Astrid. Hon dog vid 19 års ålder, samma år som mormor /dvs 1904// Hon var en livlig och vacker ung flicka. Vid sin död var hon förlovad med Mikko Tallroth /kan eventuellt ha varit Gunnar Rudolf Mikael Tallroth 1881-1937, som gifte sig först 1911 //. Uriels hustru Martha stod hela livet troget vid hans sida. Hon avlade till och med farmaceutexamen för att mannen icke i apoteket skulle vara beroende av främmande hjälp. Mormor var varmt fästad vid Uriels goda hustru. En välbalanserad och förnöjsam människa blev Uriel icke, men han skötte sitt arbete med omsorg och hans familjeliv var lyckligt.

Detta år hade dock mormor anledning att vara odelat lycklig över Teodor. Den 12.4.91 skriver hon:

"Som nyhet vill jag berätta att Teodor gossen gått och förälskat sig i föreståndarinnan för prosten i Rovaniemi. Hon heter Ida Liljebäck. De äro sedan ett par veckor förlovade. Bröllop torde bliva i sommar. Men det får ej än bli känt utom släkten, så att tala nu ej om det, ty det är ej än eklaterat här i Rovaniemi."

Den 20.4. :

"Ej veta vi alla, av vad härkomst Teodors fästmö är, men nog läser hon hava vanlig skolbildning. Teodor skrev att hon gått igenom fruntimmersskola /skola var inte obligatorisk i Finland//. Omkring 22 år trodde Teodor att hon skulle vara. Mätte Teodor nu bara få stå kvar vid tjänsten, som han innehar, ty får han ej det, så är det nog bekymmersamt med gossens giftasfunderingar."

Den 11.10.91:

"Ni har väl fått bjudningskort till Teodors och Idas bröllop. Det skulle nog vara så roligt för Teodor om ni skulle sända ett lyckönskningstelegram till det unga paret. Oskar och vi ämna även telegrafera. - Teodor skrev, att samma dag som de vigas, ämna de giva sig på resa till sitt nya hem. Måtte Guds välsignelse städse vila över dem under deras samlevnad både i goda och onda dagar, som ej heller för dem lär uteliva."

Den 1.11.91:

"I dag hade jag brev från Teodor i Rovaniemi. Han tyckes vara så lycklig och nöjd med sin Ida. Deras hem beskriver han så trevligt och nätt. Vid deras hemkomst blevo de så angenämt överraskade, ty doktorinnan Snellman och en fröken Heikel hade ordnat deras hem så fint och nästan festligt till deras hemkomst. Aderton telegram fingo de bröllopsdagen och däribland ett telegram av hovrådet Nummelin, Teodors gynnare och förman."

Teodors familj åsamkade icke sin gamla mor en enda sorgens dag. Under hennes livstid var deras hemliv som en enda molnfri himmel. Där bodde en oavbruten lycka. Jag minns, huru Teodors brev alltid lästes högt i mitt hem, medan mormor bodde hos oss. Och de förtalde blott om lycka. Enligt Teodors åsikt var hans hustru världens vackraste och mest begåvade kvinna. Sönerna Ragnar Atle Teodorsson och Karl August voro även de sällsynt vällyckade barn.

De bodde först i Rovaniemi, sedan i Uleåborg. Vid 17 års ålder tillbragte jag två oförgätliga veckor i deras hem i Uleåborg. De bodde i en trevlig våning i ett typiskt småstadsträhus. Jag har verkligen inte känt många så lyckliga hem. Ida /född Liljebäck 1868-1916, blev 48 år// hade ett sällsynt soligt välbalanserat lynne, en mild humor och stor förmåga att skapa trevnad omkring sig. Då Teodor återvände från sina tjänsteresor, var han alltid överlycklig över att igen en tid få vistas i sitt hem. Då jag var där, var Ida ännu en lång, smärt, ljuslätt skönhet, barnen voro friska och glada, solen sken in genom fönsterrutorna i vilka pelargonier och fuchsior och brudslöjor blommade. En vänlig krets av släkt och vänner kom ofta på besök. Teodor och Ida deltog glatt i ungdomens sällskapslekar. Deras närmaste vänner vore Henrik Heikel, hans hustru och barn. (Henrik Heikels söner äro bl a professor Mikko Heikkinheimo /1881-1960, bytte efternamn 1906, prof i elektroteknik vid Hfors Tekniska högskola 1916-1945// professor Olli Heikinheimo m fl)

År 1907 utnämndes sedan Teodor till forstråd. Familjen flyttade till Helsingfors. Den ogrumlade lyckan fortsatte ännu några år. Men sannspådd blev min mormor då hon skrev att "de onda dagarna icke lära

utebli." Få människor, som ägt ett så stort mått av lycka, ha före livets slut blivit så hårt prövade som Teodor. Hans ständigt milda och kärleksfulla hustru Ida dog, medan sonen Ragnar som jägare vistades i Tyskland. Efter Idas död fortfor dock Teodor att vara glad och stolt över sina söner. Men Ragnar, som blivit jägarkapten, försvann på en flygfärd till Estland /1892-1927, 35 år//, och Kalle som studerade i Tyskland för att bli gruvingenjör, fick i gruvorna en svår ledgångsreumatism, och förkrossad av denna olycka gjorde han slut på sitt liv. Lyckligtvis inträffade dessa olyckor först efter mormors död.

Medan Teodor var skolgosse, hade hans mor ofta sörjt över hans svårtämda lynne. Kamplusten kunde dock ofta bottna i en vaken rättskänsla. Detta kom tydligt till synes då han som representant för borgarståndet blev invald till lantdagen 1904-1906. Hans inställning var omutligt konstitutionell och demokratisk. Dessutom kämpade han i "kagalens" led mot förryskningspolitiken under tsarväldet. Han hörde också till de få äldre politiker, som varmt understödde jägarrörelsen. /liksom brodern Ivar, det kommer fram i Ivars memoarer// Den raska gossen, som under skoltiden så gärna tog ett nappatag med "brändöpojarna", blev en varm patriot och en oförskräckt försvarare av det rätta.

Inga familjesorger kunde dämpa hans arbetsiver, och så skrev han ännu på gamla dagar i frågor som berörde hans egentliga område, forstväsendet. Det hände nu och då, att släkten välvilligt drog på munnen åt Teodors stora självförtroende. Han var också stolt över, att han vid utbrottet av frihetskriget /sic Helmi Wecksell kallar det för frihetskriget// verkade som landshövding i Vasa och var vän till P E Svinhufvud.

Mycket ofta förekommer Joels namn från åren 1891-92. Inga större förändringar har inträtt i Joels familj. Hans hustru Anna ligger fortfarande bunden vid sängen. Den 7.1.91 skriver mormor:

"Jag hade brev av Joel. Han skriver att Anna är så dålig, att hon gråter, då hon hör begravningsklockorna ringa, och säger: 'Ack, att det vore till min begravning som det ringer!' "

Anna, stackare, fick ännu lida många långa år innan döden befriade henne från hennes lidanden. Men Joel har också fröjder och medgång. Barnen, Einar och Gunnar, har visserligen detta år difteri men bliva åter friska. I skolan går det bra för dem. En son Omar dör i difteri. Joel är rask och energisk. Han köper en gård i Vasa. Det är dock en sak som vållar modern bekymmer. Hon skriver den 28.11.21:

"Ofta oroar jag mig, kanske onödigt, över Joels stora gårdshandel, i synnerhet som Oskar och Ivar icke tyckte sig kunna hjälpa honom med borgen för 10 tusen mark, och jag känner det så svårt att ens kunna skriva och fråga honom, om han fått annan borgen för gården."

Det visade sig dock att köpet av fördelaktigt. Den 6.12.91 skriver mormor: "Joel har nu fått alla rum uthyrda i sin nya gård och min f d Maja har hyrt en vindskammare där." Där bodde Maja sedan hela sitt liv och var ett stöd och en hjälp för Joels familj och deras varmt tillgivna vän. Joel var med sin praktiska förmåga till stor hjälp för sina medmänniskor. Han var en intresserad fängelsepredikant och verkade ivrigt för att få fattigvården organiserad på ett mera tillfredsställande sätt i Vasa. Före sin död blev han kontraktsprost.

Han, liksom Teodor, var stolt och lycklig över sina söner. I synnerhet var han mycket belåten med Einar, som senare blev läkare. Den andra sonen Gunnar blev kemistingenjör och bodde med sin familj i Vasa i Joels gård. Det hjärtliga förhållande, som rådde mellan Joel och sonen Gunnar, hindrade dem ej att gripa till pennan för att i Vasabladet polemisera om olika världsåskådningar. Båda voro ivriga principmänniskor. Joel var mycket varmt fästad vid Gunnars familj. Lyckligt var det också att han fick dö ett år förrän han begåvade son och sonhustru dogo i spanska sjukan år 1919.

Som barn hade Joel gått igenom en svår öronsjukdom. Till följd härav blev hans hörsel under årens lopp allt svagare. Ibland led han av stark nedstämdhet, men som äkta sangviniker levde han upp igen och fattade intresse för nya företag. Han hade ännu två barn, sonen Arvid som är bosatt i Amerika och dottern Vivi Rancken. För mitt minne framstår han som en vänlig, korpulent, mysande gammal morbror, vars stora nöje var att berätta roande anekdoter, som han själv hjärtligt skrattade åt.

Nu är det redan tid på att i korthet omtala Oskars senare öden. De hava också framgått genom moderns brev. Moderns förstfödda, skolaris i Åbo, som bodde i farbror Henriks familj, en ung student som samvetsgrant stödde sin mor efter faderns död, och slutligen en skicklig läkare, se där hans bana. Oskars väg var jämn och sedd med mänskliga ögon ledde den stadigt framåt och uppåt. Inga stora omvälvningar, inga överväldigande sorger. Han var skicklig, flitig och välbalanserad. Vid 37 års ålder ingick han äktenskap med den unga, vackra friherrinnan Mathilda von Kothén. Också Oskar har haft sina romantiska drömmar. Bland annat hade han älskat den tidigare omnämnda kusinen Gunborg von Knorring, morbror Sebastians vackra dotter.

Men sedan han begravat sina ungdomsdrömmar, nalkades honom lyckan igen. Hans hustru motsvarade säkert sin mans hustruideal under hans mannaålder. Mathilda von Kothén var en adelsdam. På Oskars fantasti hade det alltid verkat på något sätt eggande, att modern var född friherrinna. Så var han också lycklig att också hustrun var född friherrinna. Mathilda var dessutom ståtlig, rask, en duglig husmor och representativ i umgängeskretsen. Hon och Oskar hade två önskebarn, en gosse Bertel och en flicka Emilia (Mila).

Också i andra avseenden var honom lyckans gudinna bevågen. Vid Högbergsgatan 30 ägde Oskar inom kort ett ståtligt stenhus. Här i andra våningen hade han en lyxlokal, där han hade sin mottagning och sin privata våning, där han och hans hustru togo emot sina gäster. Han var husläkare i många aktade familjer, bland annat hos Aurora Karamzin. / (1808-1902) välkänd i Finland, en skönhet, blev som ung hovdam till tsarevnan, gifte sig 1836 m Rysslands rikaste man, som sjuklig dog 1840; gifte 1846 om sig med Karazim, som dog i Krimkriget 1854, bosatte sig i Helsingfors, filantrop, grundade 1867 Diakonissanstalten i Helsingfors, levde sedan som välbeställd änka sitt liv i Finlands huvudstad. Allt på "Aurora-" där är döpt efter henne, gator, skolor m m// Oskar Heikel var även en intresserad jordbrukare. Han ägde Ingala gård i Hattula, där mormor vistades ett par längre perioder under några somrar. På gamla dar fick han professorstitel.

Han blev över 80 år och bevarade ända in i det sista sin ståtliga hållning. Han klädde sig alltid ytterst omsorgsfullt. Det han sade var väl avvägt och behärskat. Få människor är det unnat att få njuta ett så ostört framgångsrikt liv. För denna framgång hade han att tacka ej blott de gåvor naturen försett honom med, utan också sin egen flit. Han var en framstående läkare, en aktad medborgare, en god familjefar och en trofast son.

Tyvärr kan jag ej belysa hans liv med utdrag ur moderns brev. Oskars namn förekommer ofta, men nästan alltid för att anföra hans råd som läkare eller för att omtala att min mormor varit inbjuden till honom eller annat dylikt. En gång märker man dock att mormors tankar dröja vid den förstfödde och framkalla många minnen. Mormor har daterat sitt brev till Hulda den 28 november. Under har hon skrivit : Oskars födelsedag. Utan att skona sig skötte också Oskar om sin mor ända till hennes död. Fast han vid hennes död redan var 60 år, tog han inte i betraktande vägens längd, då han kom till hennes sjukbädd på Vichtis prästgård. Han måste då resa tre timmar med tåg och en mil med häst.

Då jag genomgår min mors brev för att finna någon skildring eller några tillkännagivanden angående Ivar, finner jag dem egentligen ej. Det har

jag redan påpekat. Det enda som framgår är intrycket av ett lugnt och gott hemliv. Det har redan omnämnts att Ivar år 1894 gifte sig. Han har många gånger berättat, att han grubblat över, om han gjorde rätt att lämna sin gamla mor och grunda eget hem.

Men det att Ivar gifte sig, blev för mormor en ny källa till lycka. Mormor stod i gott förhållande till alla sina svärdöttrar, och särskilt varmt var hon fästad vid Ivars unga hustru. Ofta sade mormor också, att hon älskade Hildur som en egen dotter.

Redan då Hildur var barn, hade morbror Ivar blivit bekant med henne. Hon var då en blyg, rödkindad skolflicka, i den skola, där hennes blivande man var anställd som modersmållärare. Ofta har Hildur omnämnt, att Ivars undervisning i hög grad vidgade elevernas andliga synkrets. Man kan säga, att det på ett vackert sätt framträtt under hela deras äktenskap, att Ivar varit och är Hildurs lärare. Hildur var ju nyss fyllda 20 år då bankdirektör Abel Landen i sin hemtrevliga villa i Brunnsparcken ställde till bröllop åt sin äldsta dotter och Ivar Heikel.

Det unga paret /han 33 år hon 20 år// flyttade sedan till Bernhardsgatan. Att få följa med deras familjelycka blev en stor glädje för mormor. Vilken glädje deras besök i vårt skolhem åstadkom skall jag berätta om i följande kapitel.

Efter tre års äktenskap fingo de sin första dotter Marita. Hon heter numera Marita Allardt, och är mor till en ung begåvad son. Hon är en entusiastisk skicklig folkskolelärarinna. Den yngsta dottern Valborg Sundvall, är tre år yngre än systemen. Hon har redan två fullvuxna barn, en ung tapper löjtnant och en 18årig dotter. Men jag återvänder till Ivar. Då jag skriver detta, har han uppnått en hög ålder 84 år. /alltså skrev Helmi Wecksell detta år 1945. Självt var hon då 60 år // Då jag blickar tillbaka på hans liv och försöker göra därav en likadan kort sammanfattning som av mormors andra söners liv, märker jag att det för mig är omöjligt. Jag får inte för mig en vetenskapsman, som gjort sig bemärkt i vårt kulturliv. Ej heller kommer jag att tänka på en verksam organisatör lik Joel och Teodor. Och ändå har hans organisationsförmåga blivit erkänd under hans rektorsperiod vid universitetet. Ej heller kommer jag att tänka på en framgångsrik man, som då jag försökt dra upp konturerna till Oskars liv.

Naturligtvis tänker jag på en god människa, den bästa jag känner. Men framför allt tänker jag på en lycklig människa. Varföre: Jag ser ju ofta framför mig en skröplig åldring, som plågas av svåra kroppsliga smärtor. Och vacklande har hans hälsa alltid varit. Jag vet att han som bäst tyngs av en stor sorg. Fosterlandets frihet, som han alltid kämpat för med ord och i handling, ser ut att vara i större fara än någonsin under

hans livstid. Den västerländska kulturen, åt vilken han helgat sitt livs arbete, ser ut att ligga i sina dödsryckningar.

Huru kan jag då tala om, att jag får för mig bilden av en lycklig människa? Därför att han på något mystiskt sätt fått ut av livet det som jag anser vara det bästa i livet. Han har haft en mor, som han hela sitt liv älskat utan att mellan dem varit minsta missförstånd och mot vilken han till det sista uppfyllt sin sonliga plikt. Han har haft en livsuppgift, som så har tagit hans intresse i anspråk, att livets lumpna och värdelösa små ting knappast alls kommit inom hans synkrets. Han har en hustru, vilken redan som barn väckt hans tillgivenhet, som varit hans ungdoms älskade, hans mannaålders trogna följeslagarinna och nu efter 51 års äktenskap fortfarande är hans käraste skatt.

Är detta lyckliga liv en gåva av goda gudar, eller har hans ande varit så stark, att den omformat ödet och avvärjt livets förstörande krafter? Den frågan är svår att besvara.

För syster Huldass barn har han varit som en annan far, som alltid visat godhet och intresse, då vi varit i behov av hans hjälp och medkänsla. För den som skriver dessa rader och som själv ägt kära och goda föräldrar, har morbror Ivars och Hildurs hem under årens lopp blivit liksom ett nytt barndomshem, som en trollcirkel, där sorger och bekymmer glömmas, och där jag känner att livets goda och bejakande krafter aldrig slumra in.

Lika omöjligt, som det är för mig, att göra något slags genomsnitt av morbror Ivars liv, lika omöjligt är det att ta en kort överblick över min mor Huldass liv. Jag skall med tillhjälp av mina syskon och genom att fördjupa mig i min mors liv en annan gång försöka redogöra också för hennes levnadssaga. I nästa kapitel skall jag dock först berätta om det sista två avsnitten i min mormors liv.

Albertsgatan 35 - Östra Brunnsparken 13. 1894-1898 **Aurora Heikel som vicemor för barnbarnen**

Då morbror Ivar 1894 gifte sig, hade min mormor föreställt sig, att för henne skulle gry en stillsam tillvaro i Huldass och Hugos hem i Vichtis prästgård, dit mina föräldrar flyttat 1893.

Då min mor för sina dagliga uppgifter knappast hann sätta sig före kvällsandakten vid det stora bordet i matsalen, fick min far vara utan andligt sällskap, som skulle intresserat sig för hans tankar. Han var då mycket nöjd att finna ett sådant i sin svärmor, som orubbligt satt i sin stora länsstol vid strumpstopningen. Han hade vant sig vid att min mormor åhörde honom med intresse.

Då min mor åter var villrådig, huru hon skulle sköta barnen vid olika sjukdomsfall, huru de skulle uppfostras, eller huru deras kläder skulle sys och ändras, var min mormor alltid färdig att råda och åtaga sig sådana arbete, som också den gamla kunde utföra. Uppgifter fanns det för henne övernog i Huldass hem.

Den sak, som gav både mormor och mina föräldrar anledning till överläggningar, var barnens skolgång. Esther hade avslutat fruntimmersskolan, Hannes gick i gymnasieklasserna i Finska normallycéet i H:fors, Edit hade börjat sin skolgång i H:fors. Både hon och Hannes hade ett år bott i mormors och morbror Ivars hem. Goda råd och ett raskt beslut voro av nöden. Man planerade det ena och det andra. Esther skulle få stanna i hemmet, för att undervisa de yngre syskonen och hjälpa sin mor som seden varit i prästfamiljer fordomdags. Men Hannes? Han skulle ju bli student, och man kände ingen familj i Helsingfors, dit det vore lämpligt att skicka honom.

Då gjordes i vårt hem ett modigt beslut. Min far hyrde en tre rums lokal i Helsingfors vid Albertsgatan 35. Från Österbotten fick man en ung tjänarinna, som hette Olga Pettersson. Man samlade ihop anspråkslösa möbler. Matbordet härstammade från Forsbacka, detsamma var fallet med utdragssoffan. I den hade morbröderna sovit i sin ungdom, då de gingo i skola i Vasa. Mormor möblerade sitt eget rum med den möbel hon haft i Ivars hem, rysk stil, stoppade bekväma, men ack huru fula!

Så spändes hästarna för en augustimorgon 1894 och ett par tre hästlass sändes iväg till H:fors med möbler, husgeråd, mjöl och potäter. Fogden och drängarna reste iväg med dem och togo in på Nymans gård vid Eriksgatan.

Mormor, som i juni fyllt 75 år, hade beslutit att sköta Huldass barns skolhem liksom hon för tjugo år sedan hade skött om sina egna gossar i Vasa. Esther skulle utbilda sig till lärarinna i Finska fortbildningsläroverket i H:fors, Hannes fick bo i "vårt eget hem", för att inte tala om Edit, som alltid haft en klen hälsa. Emmi skulle resa iväg samma höst och Helmi året därpå. /Helmi Wecksell skriver detta, om hennes syskon skriver hon föga i denna "bok" om sin mormor// Vi tre flickor gingo i Finska fruntimmersskolan. Finska hade vi lärt oss i folkskolan i Vichtis 1893-1894. Samma höst blev också Uriels glada och vackra dotter Astrid medlem av mormors skolhem. Hon sattes i Finska samskolan och var alltid omgiven av glada kamrater. Hon och min syster Emmi blev snart oskiljaktliga vänner.

Lyckligt var det hem, som mormor skapade åt sina barnbarn, och lycklig var hon själv också över att på sin levnadsafton kunna bereda

ett hem för Huldass och Uriels barn. Men inte fick hon "njuta" av livet, om det icke skulle kallas för njutning att tidigt på morgonen stiga upp från sin varma säng för att väcka en sömning barnskara, som strax började oro sig för sina läxor, att kamma och fläta småflickornas hår (O! huru stramt det drogs!) och förhöra deras läxor, att se till att Huldass barn liksom hennes egna en gång skulle gå ut mätta och varmt klädda.

Då barnen halv åtta hade skyndat till skolan, begav sig vår mormor oftast till torget och tog ofta Olga Pettersson med. Då hon återvänt, gällde det att få frukosten färdig. Min mormor stod själv i köket, kokade och stekte medan Olga städade rummen och dukade bordet. Klockan 10 började tamburklockan ringa, och det ena skolbarnet efter det andra rusade in. Astrid var alltid den första.

Brådska, brådska! Maten slukades, erfarenheter från skolan relaterades. Läxorna skulle ännu ses igenom. Emmi, som hade svårt för innanläsningen grät nu och då. Astrid, som hade ett varmt hjärta och gärna var de förtrycktas försvarare, tröstade Emmi och klandrade lärarnas hjärtlöshet. Esther var stillsam och försökte hjälpa vår mormor att hålla denna livliga barnskara inom tillbörliga gränser. Hannes var även lugn till lynnet, men under frukostrasten hade också han skyndsamt med att plugga läxorna. Mormor förlorade aldrig jämvikten och tänkte på alla. Ofta fanns bredvid tallriken någon godbit, som sparats för de mindre. Efter frukosten hann mormor ännu förhöra någon som var särskilt bekymrad.

Till kl. 12 begav sig barnen igen iväg. Jag kan inte påminna mig ett enda otåligt ord, som skulle undfallit mormor. Efter frukosten hann hon ta en liten lur, förrän det åter blev tur att laga middagsmat åt de ständigt hungriga barnbarnen.

Kanske att eftermiddagarna blev lite lugnare än dagen varit. Men inte ens då avslappades mormors omsorg. Hon hade noga reda på, huru långa läxor var och en hade, för huru lång tid Astrid, Emmi eller Helmi skulle få gå till källbacken, till skolgården eller gamla kyrkogården för att slå boll eller till någon kamrat. Hon såg till, att vars och ens söndagsklänning var i skick på söndagsmorgon och att vi om möjligt skulle gå till söndagsskolan eller kyrkan. Hon hade reda på våra lekkamraters hemförhållanden och om de voro ett önskvärt sällskap. Härvidlag kom en viss aristokratisk tendens till synes, som väckte Emmis och Astrids opposition.

Och då vi vore sjuka, skötte hon oss. Vi hade ofta feber. Då tillkallades "morbror Oskar" som gav sina ordinationer. Dessa iakttogos omsorgsfullt. Till dessa hörde dock icke, att mormor om natten skulle sitta vid den lilla patientens bädd. Det gjorde hon i varje fall. Jag minns så väl, hur lugnande det kändes, då man om natten vaknade, febrig och lite yr i

huvudet och såg henne sitta i sin länstol vid sängen. Även det kommer jag ihåg, att döden icke föreföll förskräckande, då mormor också tog den möjligheten i betraktande, att "Helmi liten skulle slippa till Jesus i himlen". Huru tryggt kunde hon inte göra det jordiska hemmet. Det himmelska var säkert enligt henne uppfattning ännu tryggare och bättre.

Mormor var sålunda i träget arbete från morgon till kväll. Dessutom vakade hon ofta på nätterna. Hennes hälsa började också småningom vackla allt mer. Hjärtat var klen och fötterna svullna. Trots detta skrev hon varje vecka till min mor och berättade om var och en av oss, vårt hälsotillstånd och våra framsteg i skolan. Dessutom följde hon med sin dotters hemförhållanden i Vichtis, med de små barnens utveckling, jordbruket, tjänarinnefrågan.

Hennes största vederkvickelse var Ivars och hans unga hustrus besök i vårt hem. Hastigt skickades någon av småflickorna till Finholms bagarbod vid Eriksgatan för att köpa mjukt bröd, pepparkakor och ibland små underbara kakor med fyllning, eller sandkakor. Kaffepannan sattes på och hemtrevligt satte sig gästerna i mormors rum. Morbror Ivar och unga frun satt i soffan, mormor i sin länstol och barnen smög sig in då och då. Emmi, Astrid och jag vågade kliva att sitta bredvid Hildur, som tycktes vara en uppenbarelse från en underbar värld. Vi hade aldrig sett så vackra klänningar, så nätta ringar och så obegripligt underbara armband, som strålade av diamanter. Dessa besök vore familjens högtidsstunder.

Vi sågo också andra gäster i hemmet, men dessa voro sällsynta. Till dessa hörde mormors då ännu levande syster Sophie Blom med döttrar och Sebastians dotter Märtha Eneberg. Oftare hade vi dock besök av morbror Oskar och hans ståtliga pratsamma fru. Dessa besök kunde ändå inte jämföras med morbror Ivars, som spred lycka och solsken i hemmet. Men en slags högtidsstämning följde också med dem och kvarlämnade den uppfattningen, att mormors släkt på något vis tillhörde en sällsynt och bättre värld än vår egen vardagliga.

Men en riktig bild skulle man inte få av mormor, om man inte håller i minnet, att en orubblig gudsfruktan var den kraft, som bar henne över mödor och svårigheter och underlättade de redan tunga stegen.

Söndagen var kyrkodag. Vi följde vår mormor till kyrkan, men jag kan inte påminna mig, att hon skulle ha haft någon favoritpräst, som så många gudfruktiga gamla damer. Hon läste sin bibel och någon postilla. Men jag tror att psalmboken var för henne kärast. Psalmer läste jag ofta högt för henne, både då och i synnerhet då hon som riktigt gammal bodde hos oss i Vichtis. Ännu minns jag många verser utantill av hennes käraste påskpsalmer och framför allt sådana som hörde till

gruppen "Beredelsepsalmer till döden". Dessa ska jag senare tala om i sammanhang med hennes sista dagar.

Då jag inte kan skildra våra liv i mormors hem lika bra som min syster Emmi /Eva Emilia 1883-1961 gm Uuno Karttunen// gjort i ett brev till morbror Ivars 70årsdag, /1931// kopierar jag det här. I skildringen kommer att ingå saker som jag redan omnämnt, men jag skriver i alla fall av det, emedan stämningen är så äkta och så belysande för vår mormors liv under denna period. Min syster Emmi Karttunen skriver:

"Våra första minnen av morbror Ivar och tante Hildur är från den tiden då vi bodde vid Albertsgatan 35, där morbrors egen mor och vår älskade mormor vårdade vårt hem.

I tre rum hade vi ett varmt bo och det varmaste stället var mormors rum, dit vi fingo komma med våra sorger och bekymmer. Tänk, huru mormor trots sina 75 år orkade sköta om oss! Som den första steg hon upp på morgonen. Hon tände brasan i kakelugnen förrän hon nämndes väcka oss. Hon stod bredvid, då vi klädde på oss, hon kammade vårt hår och såg till att vi fingo lika många skorpor till vår morgonthe. (Helmi fick redan då kaffe som mormor själv) På sina bara uppsvullna fötter stod hon i tamburen och höll ett brinnande ljus i sin darrande hand. Med den andra handen räckte hon oss våra mössor och vantar, för att vara säker på att alla små och större hade varma kläder, förrän de gingo ut i regn och blåst på hösten eller i yrväder på vintern. En så omsorgsfull och självuppoffrande mormor ha få barn haft.

En tid voro vi sju barn i mormors vård, och Olga Pettersson, tjänarinnan var det åttonde. Hon med det röda håret, uppnäsa och himmelsblå ögon. Hennes Purmo-dialekt och glada skratt blandades med det övriga glammet. Vi både retades med henne och lekte med henne. Hon var vår Stina. Tabulan / det betyder ju bara tavla - vad kan den betyda här // hade Hannes skrivit med sot på spiselkanten och jag tror hon lärde sig den.

Få gäster besökte vårt livliga bo. Morbror Oskar ett par gånger i året. (Vid sjukdomsfall kom han alltid utan att räkna på sin möda) Gamla moster Sophie orkade inte komma till oss. Däremot kom hennes dotter Lydia Blom, och då stod hon för det mesta framför spegeln. Men morbror Ivar och Hildur komma ihåg oss. Då dörrklockan ringde, visste vi nästan säkert, vem det var som kom. Olga ropade, att nu kommer professorn och då fingo vi skyndsamt att städa. Ofta voro mattorna ihoprullade och vi 'hoppade kråka'. Ofta fick matbordet föreställa 'plint'. Visst minns väl farbror huru högtidliga vi voro och huru nätt vi nego för farbror och Hildur? Morbror kunde knappast ana, att vi i vardagslag voro bullersamma barn som de flesta barn. Vi hade stor aktning för er och icke utan orsak.

Morbror Ivar var mormors kärleksfullaste son, och jag tror att morbror också var mormors förtrogna. Hon berättade troligtvis sina bekymmer angående oss. Det är ej att undra över, om hon klagade över trötthet. Och det var inte en utan flera gånger som morbror uppmanade oss att vara hjälpsamma och tjänstaktiga mot vår gamla mormor. Jag tror, att vi också försökte det. Vi sprungo på hennes ärende och vi i vår tur kammade också hennes hår och baddade hennes fötter med 'Amykos' och alltid snörde vi upp hennes kängor på kvällen. På söndagarna läste vi för henne ur hennes andaktsböcker och troget följde vi henne till kyrkan. Jag tror, att vi efter vår förmåga försökte vara henne till viljes.

En gång minns jag att morbror skänkte oss respengar, för att vi skulle få resa hem till påsken. Mormor uppmanade oss att omfamna och kyssa tant Hildur och morbror. Helmi klev också nätt och snällt först i Hildurs och sedan i morbrors famn och kysste Er på kinden. (Ni satt i soffan) Men se, den styva Emmi stod som en stock och kämpade med gråten, blyg och flat. (Vi voro inte vana att kyssa någon annan än mamma och mormor, inte ens pappa) Men morbror Ivar befriade mig och sade: 'Nig bara nätt, det är lika bra!' Och så var det ju också. Det såg ut, som om morbror också skulle ha varit lite förvånad över det ömma tacksamhetsbevis, som mormor fordrade.

Ett annat tacksamt minne vill jag ännu berätta om. Mormor klagade för morbror att Emmi hade så svårt att lära sig sina läxor. Och så var det. Många morgnar satt jag på en liten pall bredvid mormors säng och läste min bibliska historia och geografi. Jag minns, att tårarna, som droppade på bokens blad icke kommo bara från Emmis utan också från mormors ögon. Vi hade en gemensam sorg och det var 'Emmis dåliga huvud'. Detta 'dåliga huvud' bredde sedan en mörk skugga över mina första skolår, så att jag hela min barndom hade en känsla av underlägsenhet bland syskonskaran. Och fast huvudet under årens lopp blev bättre, har känslan av att vara 'askungen' förföljt mig under hela min barndom. Men vem tröstade mig? - Morbror Ivar. Mormor bad mormor tänka på morbror Daniel, som också hade svårt att lära sig sina läxor, men blev ändå en duktig karl.

Jag ska berätta ännu ett minne. Vi voro vårdslösa och lämnade fram våra böcker, kläder m m. Mormor beklagade sig och morbror hittade på att ge oss en mark varje lördag, om vi satt sakerna på sin plats hela veckan. För varje slarv avdrogs 5 penni. Detta inträffade några veckor före jul. Så fingo vi julklappspengar. Företaget hade avsedd verkan. Edith /1881-1955// och jag /1883//, som voro äldre än Astrid och Helmi, började fundera på saken och det tog på vår stolthet att vi skulle få pengar för att vi gjorde vår plikt. Vi funderade redan på, att inte taga

emot morbrors 'belöning', men vi kunde ändå inte avstå från julklappspengarna. Edith fick alltid sin mark utan avdrag, men vi andra fick 95 p, 90 p, Astrid fick en gång bara 85 p."

Sådan är Emmis skildring av vårt skolhem. Endast goda, kära minnen äro förbundna med vår hem vid Albertsgatan.

År 1897 flyttade vi till en annan bostad. Morbror Ivars svärfar, bankdirektör Landén, ägde två villor i Östra Brunnsparken 13. Vi flyttade i den ena. Det var morbror Ivars avsikt att flytta till samma villa. Det gjorde han också följande år, men då bodde inte mormor mera med oss. Ett år skötte hon vårt hem i Brunnsparken. Men hennes krafter voro redan då mycket svaga.

I Brunnsparken hade jag som den yngsta rätt att få bo i samma rum som mormor. /Helmi var 12 år// Jag sov på hennes soffa. Jag kan aldrig glömma huru milt hon väckte mig att läsa läxorna, klockan åtta på vårmorgnarna, då jag kommit sent hem kvällen förut efter att ha slagit boll med mina kamrater.

Men på våren 1898 vistades vår mor en längre tid i vår hem i Brunnsparken. Såväl mina föräldrar, som morbror Ivar och hans Hildur hade insett, att mormor verkligen var för trött att sköta en stor barnskara. Då beslöts, att hon äntligen skulle få åtnjuta ålderns ro på Vichtis prästgård.

"Unga Maja, Vasa Maja, Gamla Maja" (hon hade under årens lopp fått dessa namn) skulle komma att sköta om Huldass barn. Med henne skulle till skolhemmet flytta också Joels äldsta söner Einar och Gunnar. Hon skötte sin uppgift med omsorg men ingen kunde jämföras med vår älskade mormor.

Min mormor sista år i Vichtis prästgård 1898-1904

Nu hade levnadens afton oåterkalleligen randats. Mormor var 79 år. Hjärtat var svagt, varav följde att benen voro svullna och att hon hade svårt att röra sig. Men andligen var hon tills vidare obruten.

Hösten 1898 voro icke många av Huldass stora barnskara hemma. På vårvintern 1898 hade Esther gift sig med pastor Johan Nimrod Johansson (senare Joutsela) och flyttat till Utajärvi. De äldre barnen voro i H:fors under Majas vård, och till och med "lilla Hugo" (min yngre bror) /född 1887, 11 år// hade skickats till H:fors. Hemma bodde blott Hulda, Hugo /fadern Hugo// och deras yngsta döttrar Nike /Hanna Eunike f 1893, g m Axel W Österberg 1894-1962// och Anni /1896-1947 g m Paavo

Granö// , två friska ljusa flickor som livade upp hemmet. Nike var fem, Anni två år gammal.

Så här liten var alltså den familj, som omgav mormor sedan hon lämnat den livfulla barnaskaran i VasaMajas trogna vård. Vichtis prästgård utvidgades senare, men på den tid mormor flyttade dit såg den ut så här. /vid en * i blyerts har skrivits med handstil "här har utelämnats en grundritning">// Mormor bodde i främmandekammaren.

Vilka voro då de människor som omgävo mormor utom Huldass familj? Stort umgänge hade mina föräldrar inte. Tjänarna och underhavandena voro istället viktiga faktorer i vårt liksom andra prästfamiljers liv. En av dem lever ännu, och ända sedan mormor flyttade till oss hörde hon till dem av familjens vänner, som varmt fäste sig vid "gamla frun". Hon var svensktalande, hette Ida Lindberg och var hustru till vår kusk, som troget tjänade oss i 16 år. Hon var en vacker, varmhjärtad, sällsynt begåvad människa. Också våra andra tjänarinnor fäste sig vid mormor. Av dem vill jag främst nämna Hilma Kratz, som var nästan som en familjemedlem hos oss. Hon gifte sig sedan med vår unga käckas inspektor och bröllopet firades hos oss. Också hon såg bra ut och var från ett gott hem. Då jag senare träffade henne, talade hon med rörelse om sin ungdomstid i Vichtis prästgård, då "gamla frun" ännu levde.

Och umgängeskretsen? I kyrkbyn bodde en originell österbottnisk postfröken, Anna Granberg. Hon var döv, men ytterst livlig och besökte gärna vårt hem. Vår far, vars skräck var högljudda människor, drog sig tillbaka till sitt rum, då postfröken med sin hjärtevän hunden Lillus anlände till oss. Min mor hade aldrig tid att länge underhålla sig med kaffegäster, men min mormor tyckte mycket om Anna Granberg och hörde tåligen både på hennes utläggningar och hennes högläsande. Lektyren var någon kär postilla.

I Vichtis bodde också en annan originell gammal person, "Gamla magistern" på Olkkala, Gustaf af Hällström. Han och min mormor voro jämnåriga. Han ägde Olkkala gamla säteri, en stor herrgård, belägen en halv mil från prästgården. Gamla magistern var änklings och levde ett eremitliv på sin gård. Dessa åldringar, han och min mormor, besökte dock varandra någon sällsynt gång. Jag kan ännu återkalla i minnet den ålderdomliga stämning som omgav dessa personer från en gångens tid, då de sutto i vår sal och konverserade högtidligt och lågmält. Gamla magistern kom åkande i en gammal ensitsig schäs. Mormor åkte till Olkkala även hon i en ensitsig schäs men denna var glänsande och splitterny, en gåva av min farbror Alfred Wecksell. Jag kan inte särskilt påminna mig andra utom familjen, som jag skulle ha sett i min mormors

sällskap. Däremot var morbrödernas besök här liksom i skolhemmet ytterst viktiga. Oskar kom med sin eleganta fru. Då städades husets varje vrå, "kokkimuori" hämtades för att koka maten och från Olkkala lånades en gammal vagn, som skulle avhämta de vördade gästerna från Nummela station. Denna är belägen 10 km från prästgården. Oskar var redan en äldre herre. Han hade antagit ett faderligt vänligt sätt mot sin gamla mor.

De andra morbröderna kommo också. Joel kom från Vasa, Uriel från Wirdois, Teodor från Uleåborg och naturligtvis Ivar. Obegripligt är att han alltid hade tid för sin gamla mor, oberoende om hon bodde 18 minuters väg från hans bostad i H:fors eller 6 mil därifrån i Vichtis prästgård. Och alltid var Hildur med, denna unga svärdotter, som var min mormor lika kär som en egen dotter. Och Daniel kom från Amerika. Men härom ska jag berätta i ett annat sammanhang.

Så avstår jag denna gång från att tala om närmare och fjärmare vänner och släktingar och återgår till den närmaste familjekretsen som omgav henne helg och söcken. Över tre år fick mormor tillbringa i Huldass hem i överensstämmelse med de drömmar de båda hade närt under tiotal år.

En sommardag. Mormor sitter i farstukvisten med de blommande pelargonerna. Bredvid henne är naturligtvis det stora brokiga ryska träfatet fullt med strumpor som ska stoppas eller en korg med bär som ska rensas. Någon av småflickorna, kanske Nike med det halmgula håret, kommer in bärande försiktigt mellan fingrarna ett grässtrå, på vilket hon trätt de första mogna smultronen. Alltid, då jag ser de första smultronen, kommer jag ihåg, att då vi var barn, skulle mormor ha dem.

Min far kommer in, iklädd en vit linnerock. Han sätter sig bredvid mormor och berättar upprymd att "nu blommar rågen. Jag ska låta spänna för Tommi (en skinande brun häst, som min farbror Alfred skänkt samtidigt som den ensitsiga schäsen) och så ska jag föra mamma att se på rågåkrarna." Svårt var det för vår korpulenta mormor att komma upp i schäsen, men då hon och min far återvände från sin färd, voro båda lika glada.

Jul. Redan länge före dess ankomst gjordes förberedelser i prästgården. Den första frågan var alltid "Vad ska vi ge åt mormor?" Jag minns ännu huru konstigt det var att sy de små stygnen på mönstret till gungstolsmattan, som mormor skulle få. (Tillbehören hade Hildur skaffat) Men det lönade mödan. Glädjen, som hon kände över de gåvor hon fick, var i sanning uppriktigt, och berömmet man fick för mödan, var lika uppmuntrande som någonsin morbror Ivar senare bestått för väl utfört arbete. Jag minns huru omåttligt stolt jag var, då mormor en gång sade:

"Den här strumpan är så väl stoppad som om Helmi hade stoppat den."
(Vem skulle tro?)

Men jag återvänder till julen. Då den stora julgranen var prydd, ljusen tända och då prästgårdens underhavande samlats, stämde min far upp psalmen "Av himmelns höjd jag kommen är" och läste julevangeliet. Då satt mormor uppmärksam och lugn i sin länstol. Hon hade en gång, i ett av sina brev till Hulda talat om, huru hon föreställde sig julen i Huldans hem. Nu var hon själv med om att fira den, och allt var som hon hade drömt om. Min mor var säkert dubbelt lycklig i medvetande om att hennes mor nu såg, att "Hulda mamma gick omkring tjänande alla och spridande glädje bland stora och små".

Vårt hem drabbades dock av en stor sorg under denna period av lugn och lycka för min mormor. Hennes älskade barnbarn Esther återvände på våren 1899 till hemmet, där hon födde en liten dotter, vars födelse kostade sin mor livet. Den lilla dottern, Elsa, stannade för en tid i vårt hem. Min mors yngsta barn, Lauri, föddes ett halvt år senare. /Modern Hulda var då 47 år gammal. Jag har inte kunnat räkna alla barn hon fött ... // Jag kan ännu livligt påminna mig, det intresse varmed mormor följde med dessa barns utveckling. Särskilt låg det henne varmt om hjärtat att Elsa skulle få tillräckligt mat.

Jag har redan tidigare talat om, att mormor särskilt gärna läste psalmboken. Ofta citerade hon i sin brev till Hulda verser från psalmboken, vilka äro ägnade att trösta och uppmuntra. Då jag under ferierna vistades hemma, läste jag ofta psalmer för henne, i synnerhet påskpsalmer. Jag skall räkna upp de psalmer ur 1898 års svenska psalmbok, som hon helst ville höra läsas. Psalmen 37 börjar med orden "Där går ett lamm och stilla bär all världens syndabörda", 53 "Jesus Du Dig själv uppväckte, då Du låg i graven död", 259 "Hvarthän skall jag dock fly, ur syndens djupa dy?", 314 "Gå varsamt min kristen", 439 "Solen går nu åter neder". Särskilt kär var henne psalmen 470 "Jag tager farväl, jag bjuder godnatt, mitt avsked åt världen jag säger". Denna härliga psalm av Runeberg läste jag för henne så ofta, att jag många år senare kunde den utantill från början till slut. Nästan lika ofta ville hon höra psalmen 483 "Kom O Jesu! Hur länge skall ännu jag dväljas här".

Till kyrkan for mormor också gärna. Var tredje söndag hölls svenska gudstjänster. Men kyrkan är belägen på en hög backe, och det var inte lätt för Tommi att dra den ensitsiga schäsen uppför backen. Vår unga dräng, Franz, körde och någon måste dessutom gå bakom och skuffa på schäsen.

Mormor hade tidigare uppmanat Hulda att någon gång sätta sig bredvid Hugo och höra på hans tankar. Detta blev nu hennes uppgift. Hon

satt orubblig i sin länstol och svärsonen, Hugo, satte sig bredvid henne. Det var otvivelaktigt mycket vederkvickande för min far, vars självständiga tankar få förstodo.

Men nu ska jag berätta om sommaren 1902. Det hade kommit brev från Daniel, att han efter 21 års frånvaro skulle komma på ett längre besök till hemlandet /Daniel var Gunnar Heikels farbror. Kan Daniels återkomst som välbärgad inspirerat Gunnar att några år senare, 1904, söka arbete som kemist i New York State?//. Jag minns /Helmi är 17 år// hur elektricerande det inverkade på vår familj och hela släkten. Hos min mor uppstod en djärv tanke. Hon beslöt anordna ett släktemöte. Det skrevs inbjudning till alla morbröderna att anlända till vårt hem på några dagar. De flesta omfattade saken med intresse. Oskar kunde likväl inte komma. Orsaken minns jag inte. Och det verkligen tragiska var, att Ivar var förhindrad. Han hade genomgått en svår sjukdom, en depressionsperiod, som antagligen var följd av överansträngning. Han vårdades nu av den då ryktbara nervspecialisten dr. Westerlund i Enköping. / Provinsialläkaren Ernst Westerlund var på 1880 och 90-talen och en bit in på 1900talet på modet, när det gällde just det som kallats neurasteni, senare utbrändhet, m m. Patienter togs emot i Enköping, de bodde på ett hotell eller inackorderade hos personer i Enköping, gick regelbundet till dr Westerlund, fick scheman att följa med promenader, lättare arbeten av enkel manuell natur att utföra, t ex driva upp blommor. Dr Westerlunds blomma finns ännu på 2010-talet att köpa i blomsterhandeln. Ivar Heikel vistades tydligen hos honom, med Hildur under våren och sommaren 1902, då han var 42 år gammal, professor vid H:fors universitet som väl på den tiden hette Alexandersuniversitetet.// Besvikelsen över att Ivar inte kunde komma var stor. Men Daniel, den länge saknade Daniel, skulle komma. Då kunde inget hindra anordnandet av ett släktemöte. Ivar och Hildur hade dessutom lovat anlända strax som de återvänt från Enköping.

Vilken fröjdefull stämning rådde icke i vårt hem! Prästgården hade utvidgats, så att vi fått några rum till. Alla våra gamla antika möbler restaurerades och ordnades "stilrent" i de olika rummen.

På vårsommaren anlände Daniel Vilken upplevelse! Han bokstavligen slöt oss alla i sin famn. Han satt timme efter timme vid min mormors länstol och smekte henne. Han kysste de skrynkliga kinderna, han "pajade" de uppsvullna händerna - och berättade Amerikahistorier. Min far skrattade så att tårarna runno. Och så anlände Joel. Vilka stora magar! Båda morbröderna voro mycket korpulenta, och jag skall aldrig glömma, huru Joel med cigarren i handen satt eller vandrade och berättade den ena historien efter den andra. Min mor blev ung på nytt. Hon strålade av lycka och tillfredsställelse. För att inte tala om Teodor

med sin vackra Ida! Teodor var ännu ung och utstrålade hälsa och krafter. Han sprang i kapp med oss, han promenerade arm i arm med oss. Och den unga generationen anlände. Joels äldsta son Einar och enda dotter Vivi, Uriels ungdomsfriska Astrid, Teodors underbarn, Ragnar och Kalle!

Det var höjdpunkten i hela vår familjs och släktens liv. Det gjordes utfärder i båt och med häst. God mat bars på bordet. Vichtis prästgård, som trots mycken inre lycka ofta trycktes av tunga plikter, bekymmer och sorger, hade för några dagar avkastat sina bojor. Glädjen, den sällan sedda glädjen, hade slagit ut i blom.

Men den varade inte länge. Sinnesrörelsen hade måhända varit för stark för mormors svaga hjärta. Morbröderna hade inte hunnit resa, förrän mormor fick en svår hjärtattack. Hon låg medvetslös några dagar. Hon kom dock till medvetande igen, men döden hade berört henne med sina mörka vingar och skuggad av dem levde hon sedan ännu nästan två år. I slutet av sommaren anlände Ivar, så gott som frisk, till sin mor. Hon glädde sig däröver, men ytterst svaga hade hennes krafter blivit. Jag minns, att hon grät ohejdat bittert och högt då Ivar och Hildur reste.

Härefter var hennes liv ett oavbrutet lidande. Svårt hade hon att sitta, lättare var det inte att ligga, fast morbröderna hade köpt åt henne en extra bred och bekväm säng. Att svälja var också smärtsamt. Talförmågan blev allt svagare, och plågsamma drömbilder gävo henne ingen ro. Min mor skötte henne utan att spara sin krafter, min far satt bredvid henne och försökte trösta, sönerna Oskar och Ivar besökte henne som förr. Hon hade endast en önskan. Hon längtade efter döden, som skulle befria henne från plågorna och föra henne till det efterlängtdade härlighetens rike. Som en befriare kom äntligen döden den 24 februari 1904.

I vår barndom hade mormor lärt vår syster Edit och mig en aftonbön. Jag citerar den.

"Sist min Gud jag Dig nu beder, tag min hand uti din hand,
så att Du mig alltid leder, förer till ditt fröjdeland,
varest ändas allt besvär, då min vandring slutar där,
och jag Dig min ande sänder. Tag den Du i Dina händer."

Detta var min mormors aftonstämning.

Allt vad jag här har berättat har jag grävt fram från minnenas gömma. Några brev, som skulle belysa denna tid förekomma inte. Endast tre brev, som min mormor skrivit dessa år, har jag i behåll, två från år 1900. Det ena börjar: "Älskade Hulda, och alla andra kära där, såväl stora som små!" Det är skrivet på Kalfholmen den 10.7. Mormor vistades då hos Ivar på sommaren. Hon hade längtat att få komma dit. Tveksamt hade mina

föräldrar gått in på att hon skulle få resa. Men resan gick dock lyckligt. Så lycklig mormor än kände sig hos Ivar, andas dock brevet "hemlängtan". - "Fast jag på allt vis har det så bra som man kan önska det, så känner jag dock tidsvis saknad efter Eder alla, ingen undantagen, till och med känns det vemodigt att jag ej mera får se de härliga vackra lindorna, som stodo i sin yppiga grönska då jag reste. - Här har jag det så lugnt och bra som man kan hava det, alla äro så vänliga och tjänstaktiga emot mig, så att jag känner mig så ovärdig till så mycken välvilja." I början av brevet klagar hon nästan med bitterhet, att ingen hemifrån skrivit till henne, fast hon varit borta en hel vecka.

I slutet skriver hon: "Varen hälsade alla på det varmaste! Ingen nämnd och ingen glömd. Men huru må små barnen. /* Elsa och Lauri, den förra 1 år, den andra ett halvt år./ Ofta kommer jag ihåg dem. Hälsa även Johannes (Esthers man). Glöm inte att hälsa till tjänsteflickorna och Lindbergskan.

Det andra brevet är skrivet den 8.9. Emottagaren är jag. Det är skrivet i Vichtis och börjar så här: "Älskade min lilla snälla Helmi! Tack så mycket för ditt vänliga och kärleksfulla brev. Det riktigt värmde mitt halvt stelade hjärta. - Små barnen äro friska och snälla, men nog upptaga de så alldeles mammas tid och krafter, så att mänskligt sett ser det bekymmersamt ut, men Guds kraft är mäktig i de svaga."

Dessa brev äro skrivna i likadan handstil som alla de föregående. Tanken är klar. Men i det sista brevet som är från år 1902, framgår det redan att krafterna avtagit. Jag citerar det helt och hållet:

Vichtis den 2 maj 1902.

"Älskade Hildur och Ivar.

Tack Hildur så innerligt för Ditt kära brev av den 20 april. Jag har en stor åstundan att skriva till Eder, mina kära barn! Men det gränsar snart till det omöjliga, att helst få några rader till pappers. Denna långvariga sjukdom, som jag har, har så förtagit den lilla förmåga som funnits hos mig. Men nu förmår jag ej mera, men min innerliga hjärtebön är till Gud, att han skall hjälpa Eder till hälsa och krafter.

Nu måste jag sluta. Herren skydde och bevare alla.

Önskar Eder gamla Mamma"

På kuvertet, som tydligen varit inneslutet i ett annat står: "Åt Ivar, min ålderdoms tröst och stöd." Det är avsänt till Enköping, där Ivar var för att sköta sin hälsa. /något fel i tid tycks det vara här. Eller ??//

Sedan jag anfört dessa min mormors sista rader, skall jag i korthet berätta om begravningen.

En solig marsdag samlades sönerna för sista gången kring sin mor i Vichtis prästgård. Nu voro alla närvarande. Salsmöblerna voro enligt dåtida sed överklädda med vitt. Den numera "Gamla Maja" hade anlänt. Det bereddtes till gästabud lika omsorgsfullt som före släktmötet. Men stämningen var en annan. Ingen glädje rådde i hemmet. Men sorgen var ej heller bitter. Snarare kan man säga, att sinnena voro uppfyllda av en högtidlig tacksamhet, att den av alla avhållna trötta gamla hade fått gå till vila.

Granriskvistar voro utbredda på vägen framför farstukvisten och på vägen, som ledde upp till kyrktrappan. Kyrkklockorna dånade, medan hästarna drogo släden på vilken kistan vilade. Vår trogne stalldräng Lindberg körde.

Då begravningståget hade anlänt till kyrkan, buro mormors egna söner kistan längs huvudingången till altaret. Joel förrättade jordfästningen. Barnen, barnbarnen, tjänarna och många bekanta hade samlats i kyrkan. Vårvinterns solstrålar lekte utanför fönsterrutorna. Orgeln spelade högtidligt. Så bars kistan ut och tåget skred långsamt framåt till begravningsplatsen som ligger 2 km från kyrkan. Vid graven sjöngs en av min mormors kära psalmer:

"Nu stilla sig klagan och smärta.
Hav tröst du bedrövade hjärta.
I Kristus det hopp är oss givet,
att döden är porten till livet."

Dessa ord hade även skrivits under dödsannonsen. Min mormor sänktes i graven bredvid sitt kära barnbarn Esther. Månne Oskar tänkte på den dag, då han en kall februaridag för 38 år sedan hade bredvid sin av sorg förkrossade mor, den gråtande Hulda och de faderlösa små bröderna stått vid sin fars grav mellan de höga granarna.